

HET STIMULEREN VAN EEN DIERVRIENDELIJKE(RE) OMGANG MET WILDE DIEREN

Casus ganzen

**van hall
larenstein**
university of applied sciences

HET STIMULEREN VAN EEN DIERVRIENDELIJKE(RE) OMGANG MET WILDE DIEREN

Wanneer is het certificeren van agrarische producten om een diervriendelijke omgang met wilde, overlastgevende, dieren zichtbaar te maken aan de consument een kansrijk instrument?

Auteur Bianca Knake

Studentnummer 000002218

Datum 21 juni 2018

In opdracht van:

Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren
Regulusweg 11
Postbus 85980
2508 CR Den Haag

T 088 81 13 000

Samenvatting

Nederland is een populair overwinteringsgebied voor ganzen, jaarlijks strijken er ongeveer 2 miljoen neer. Deze ganzen zorgen voor grote overlast en schade. In 2015 is er bijna 17 miljoen in schadevergoedingen, alleen voor ganzen, uitgekeerd door het Faunafonds. In een poging de overlast te bestrijden worden er jaarlijks ongeveer 245.000 ganzen afgeschoten. De Dierenbescherming staat daar niet achter en wil graag de alternatieven van afschot stimuleren, mogelijk aan de hand van een nieuw keurmerk of via uitbreiding van het al bestaande Beter Leven keurmerk.

Hiervoor is dit onderzoek opgesteld met als hoofdvraag: **“Wanneer is het certificeren van agrarische producten om een diervriendelijke omgang met wilde, overlastgevende, dieren zichtbaar te maken aan de consument een kansrijk instrument?”**

De hoofdvraag is beantwoord aan de hand van vier deelvragen. De eerste luidt: Wat is de effectiviteit van verschillende bestaande keurmerken en certificaten? Keurmerken en certificaten kunnen een goed middel zijn om zowel agrariërs als consumenten te stimuleren diervriendelijke(re) keuzes te maken.

De uitkomst van deelvraag 2: Welke alternatieven van afschot zijn voor handen met de gans als casus? Is dat verjaging in combinatie met afschieten de meest effectieve manier is van overlastbestrijding. Verjagen op zichzelf kan effectief zijn, maar alleen wanneer het consequent en frequent gebruikt wordt, dit is zeer arbeidsintensief.

Wat is de waarde van een nieuw certificaat of uitbreiding van het Beter Leven keurmerk voor de agrariër en hoe denkt deze hierover? Luidt deelvraag 3. Hiervoor zijn in totaal 18 agrariërs geïnterviewd, 9 regulier en 9 biologisch. 17 van hen zijn van mening dat schadebestrijding niet effectief genoeg is als dat zonder afschot gebeurt. Het voorstel om te verjagen met vrijwilligers werd wisselend ontvangen.

De consumenten uit deelvraag 4: Wat is de waarde van een nieuw certificaat of uitbreiding van het Beter Leven keurmerk voor de consument? Zijn grotendeels positief over het inzichtelijk maken van hoe agrariërs om zijn gegaan met wilde dieren op hun land. Zij zien het liefste dat zoiets inzichtelijk wordt gemaakt via uitbreiding van het Beter Leven keurmerk. Dit is gevonden aan de hand van een enquête. 62% zou tot 10 cent meer betalen voor een keurmerk dat aangeeft dat agrariërs geen overlastgevende dieren gedood hebben.

Concluderend blijkt dat een keurmerk invoeren waarbij agrariërs geen dieren af mogen laten schieten vooralsnog erg lastig zou zijn. Bijna alle ondervraagde agrariërs zien dit niet als een haalbare manier van schadebestrijding. De consument, ongeveer tweederde van de ondervraagden, echter ziet zo een keurmerk wel zitten en wel het liefste als uitbreiding van Beter Leven. Ongeveer 62% wil er tot 10 cent meer voor betalen.

Er is aanbevolen in gesprek te gaan met de agrariërs die liever niet zouden willen doden. Mogelijk kan er met hen uitgewerkt worden hoe het keurmerk wel haalbaar zou zijn. Daarnaast zou het ook interessant kunnen zijn voor de Dierenbescherming om de mogelijkheden voor een ander keurmerk, zoals een biodiversiteitskeurmerk, te onderzoeken.

Abstract

The Netherlands is the most popular winter destination for geese. Every year about 2 million geese stay there for the winter. These geese cause enormous damage and disruption. In 2015 almost 17 million had to be paid for damages by the Faunafonds. To reduce the damage from geese about 245.000 will be shot each year. De Dierenbescherming is against hooting geese and wants to see people use alternative, non-lethal, ways of damage control. Possibly with a new certificate or the expansion of the conditions of their already existing certificate, Beter Leven.

This research has been conducted with as main question: **“When is certification of agricultural product to allow the consumer insight in the treatment of wild animals who cause damage feasible instrument?”**

To answer the main question, four sub-questions were answered. The first one was: “How effective are different existing certificates?” Certificates can be a very effective way to stimulate consumers and producers to make animal friendly choices.

Sub-question two: “Which alternatives of shooting exist with the goose as case?” learned that there are many alternatives to shooting, but the combination of those with shooting proved to be the most effective way to keep geese away.

According to sub-question three: “Would a certificate or expansion of the conditions of Beter Leven be beneficial to the farmer and what do they think?” farmers don’t see any benefit in not shooting at all. To them shooting is the most effective way to control damage from animals. 17 of the 18 interviewed farmers thought so. The proposal to keep animals away with the help of volunteers was met with mixed reactions.

For sub-question four: “Would a new certificate or expansion of the Beter Leven conditions be interesting for the consumer?” consumers were surveyed. Most, about two-thirds, were positive about a new certificate. Though they would prefer it as an expansion of Beter Leven, rather than a new certificate. About 62% of the people surveyed would pay till 10 cents more for products with a guarantee that no animals were shot.

Concluding it seems that a certificate where farmers are not allowed to let hunters shoot any animals would be very hard to set up at the present time. Farmers think shooting is the most effective way to keep damaging animals away. Consumers though are interested, so there would be a market for the certificate.

It is recommended that if de Dierenbescherming wants to set up the certificate that they confer with the farmers who didn’t want to shoot the animals. It might be possible to come to agreements about the certificate that would work for both parties. Besides that, it could also be interesting for them to look at other options for a certificate, possibly biodiversity.

Inhoudsopgave

1. Probleemanalyse	6
2. Opzet van het onderzoek	9
2.1 Wat is de effectiviteit van verschillende bestaande keurmerken en certificaten?.....	9
2.2 Welke alternatieven voor afschot zijn voor handen met de gans als casus?.....	10
2.3 Is een certificaat of uitbreiding van het Beter Leven keurmerk waardevol voor de agrariër en hoe denkt deze hierover?.....	10
2.4 Wat is de houding van de consument ten opzichte van een certificaat of uitbreiding van het Beter Leven keurmerk?	13
3. Resultaten.....	15
3.1 Wat is de effectiviteit van verschillende bestaande keurmerken en certificaten?.....	15
3.2 Welke alternatieven voor afschot zijn er met de gans als casus?.....	18
3.3 Is een certificaat of uitbreiding van het Beter Leven keurmerk waardevol voor de agrariër en hoe denkt deze hierover?.....	21
3.4 Wat is de houding van de consument ten opzichte van een nieuw certificaat of uitbreiding van het Beter Leven keurmerk?	30
4. Discussie	38
4.1 Methodendiscussie	38
4.2 Resultatendiscussie	39
5. Conclusie	42
5.1 Aanbevelingen.....	43
Literatuurlijst	44
Bijlage I – SPSS	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.

1. Probleemanalyse

Sinds 25 augustus 1864 zet de Dierenbescherming zich in voor het welzijn van dieren in Nederland, toen werd de 's Gravenhaagsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren opgericht. De Dierenbescherming heeft verschillende methoden om tot een beter dierwelzijn te komen, zo lobbyt ze bij de overheid en organisaties, gaat ze samenwerkingsverbanden aan met bedrijven, zorgt ze voor opvang en dierenambulances, pakt ze dierenmishandeling direct aan via de Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming en stimuleert ze consumenten, supermarkten en levensmiddelenbedrijven via onder andere het Beter Leven keurmerk tot het nemen van diervriendelijkere (koop)beslissingen (Dierenbescherming, 2016a).

De Dierenbescherming zet zich al meer dan 150 jaar in voor dieren, onder andere voor dieren die gedood worden in het kader van schadebestrijding en beheer. Vooral ganzen worden gedood om schade aan gewassen te beperken. Elk jaar worden ongeveer 245.000 ganzen afgeschoten in Nederland (Dierenbescherming, 2017).

Jaarlijks strijken er in de winter ongeveer 2 miljoen ganzen neer in Nederland, in de zomer zijn dat er ongeveer 250.000. Nederland is het populairste Europese overwinteringsgebied voor ganzen. Ganzen zijn onder andere zo gek op Nederland vanwege de manier waarop men hier boert. Het grasland wordt intensief bemest om ervoor te zorgen dat het eiwitrijk wordt. Het wordt daarna verwerkt tot ruwvoer voor de koeien, de eiwitten komen dan in de melk terecht. Het land dat de ganzen aantrekkelijk vinden is dan ook voornamelijk grasland van melkveehouders. De ganzen zijn ook gek op dit eiwitrijke gras en eten zich er hier graag vol mee. Dit zorgt voor veel schade (Dierenbescherming, 2017) (Marijnissen, 2011).

In principe is zijn de verschillende ganzensoorten beschermd en mag er niet op geschoten worden. Voor verschillende soorten ganzen zijn er in Nederland speciale foerageergebieden aangewezen. In deze gebieden moeten de dieren met rust gelaten worden. Buiten de gebieden mag er onder voorwaarden gejaagd worden op ganzen. Een voorwaarde is bijvoorbeeld dat er van 1 november tot 1 maart geen afschot plaats mag vinden. De reden dat er ontheffingen gegeven kunnen worden voor het bejagen van ganzen is dat ze schade aanrichten aan de graslanden (Ganzen-7, 2011) (Provincie Gelderland, 2005).

Om de schade die de ganzen aanrichten te verminderen of te voorkomen wordt er aan ganzenbeheer gedaan. De meest gebruikte beheermethode op dit moment is afschot van de ganzen. Wie ganzen af wil schieten moet een jachtacte bezitten, toestemming van de grondeigenaar hebben en gebruik maken van een ontheffing die te verkrijgen is via een wildbeheereenheid. De ontheffing is in bijna alle provincies afgegeven door provincies aan faunabeheereenheden. In de provinciale faunabeheereenheden zijn grondgebruikers en grondeigenaren vertegenwoordigd. Dit zijn jagers, agrariërs, terrein beherende organisaties zoals Natuurmonumenten en particuliere grootgrondbezitters (Faunabeheereenheid Zuid-Holland, 2016).

In Nederland werd er in 2015 door het Faunafonds 19.092.395 euro schadevergoeding uitgekeerd aan agrariërs vanwege overlastgevende dieren. Het Faunafonds is de uitvoerende organisatie van Bij12. Het meeste geld werd uitgekeerd door schade vanwege Brandganzen (3.555.149 euro), Grauwe ganzen (8.637.393 euro) en Kolganzen (4.535.160 euro). (Bij12, 2015).

Agrariërs kunnen schadevergoeding krijgen wanneer hun grond in gebieden ligt die aangewezen zijn als foerageergebied op rustgebied voor ganzen. Ze krijgen dan een tegemoetkoming in de opgelopen schade en extra vergoeding per hectare in het schadegebied (Bij12, 2016).

De Dierenbescherming is van mening dat schadebestrijding veel effectiever zou zijn als men meer gebruik maakt van diervriendelijke opties die ingezet kunnen worden om conflicten tussen mens en dier op te lossen. Met effectiever wordt bedoeld dat er meer schade voorkomen kan worden dan dat er nu voorkomen wordt (Persoonlijke communicatie met Femmie Smit, medewerker Dierenbescherming, 9 maart 2017). Uit de wetenschappelijke literatuur blijken alternatieven op afschot volop aanwezig te zijn. Bijvoorbeeld visuele middelen, roofvogels, drones en akoestische middelen (Buij, Lammertscha en Melman, 2016). De effectiviteit hiervan wordt nader besproken in hoofdstuk 3.2.

Om deze diervriendelijke maatregelen te stimuleren en daarmee overlastgevende dieren in agrarisch gebied beter te beschermen, wordt gedacht aan een zelfstandig certificaat of aan uitbreiding van de eisen van het Beter Leven keurmerk. Hiermee zouden agrariërs aan kunnen geven dat zij bij overlast diervriendelijke alternatieven voor het doden toepassen. Agrariërs die het certificaat hebben zouden dan een extra vergoeding krijgen door een hogere verkoopprijs. De huidige wet- en regelgeving bieden volgens de Dierenbescherming onvoldoende bescherming voor overlastgevende dieren, deze staat toe dat er op ze gejaagd mag worden. Daarnaast hebben vele lobbyactiviteiten tot nu toe ook nog weinig opgeleverd (Persoonlijke communicatie met Femmie Smit en Marijke de Jong, medewerkers Dierenbescherming, 9 maart 2017).

Er is in dit onderzoek gekeken naar zowel mogelijkheden van uitbreiden van het Beter Leven keurmerk als naar de introductie van een nieuw certificaat. De reden dat er naar deze twee opties is gekeken, is dat er voor beiden een ander soort communicatie nodig is. De communicatie van een nieuw certificaat kan veel gericht zijn dan dat voor het Beter Leven keurmerk. Het certificaat gaat alleen over de omgang met wilde, overlastgevende, dieren, terwijl Beter Leven over zoveel meer gaat. Het Beter Leven keurmerk is in eerste instantie bedoeld om aan te geven hoe agrariërs hun dieren houden, niet hoe ze met wilde dieren omgaan. Daarbij is het keurmerk nog niet actief in de zuivelindustrie. Beter Leven lijkt misschien voor de hand liggend omdat het bekend is en goed werkt, maar in dit geval zal een nieuw certificaat misschien de voorkeur hebben. Elke ster is daarnaast een keurmerk op zich. Worden er dan voor elke ster andere eisen gesteld aan verjaging, of zou er dan een logo bij moeten dat aangeeft dat deze agrariër niet alleen goed is voor diens eigen dieren, maar ook voor de wilde? Deze vragen zullen in dit onderzoek niet behandeld worden, maar zijn wel relevant om aan te geven dat Beter Leven niet direct het meest voor de hand liggend is (persoonlijke communicatie met Femmie Smit op 2 maart 2017). In dit onderzoek is er gekeken naar wat de voorkeur is van consumenten en agrariërs op het gebied van certificering.

Het doel van het onderzoek is te achterhalen of een certificering van agrarische producten met betrekking tot wilde dieren mogelijk is. Is er draagvlak bij de consumenten en agrariërs? Als dit het geval is kan er verder onderzoek worden gedaan naar de vormgeving en regels van het certificaat. Dit onderzoek is dan ook een vooronderzoek, de conclusies uit dit onderzoek kunnen medebepalend zijn voor de koers die gevolgd gaat worden door de Dierenbescherming.

Om te kijken of certificeren een haalbaar instrument is, is de volgende hoofdvraag opgesteld:

“Wanneer is het certificeren van agrarische producten om een diervriendelijke omgang met wilde, overlastgevende, dieren zichtbaar te maken aan de consument een kansrijk instrument?”

In deze hoofdvraag betekent kansrijk: wanneer er een sluitend verhaal ontstaan is dat aangeeft dat een certificaat of keurmerk een positieve bijdrage zal leveren aan het minder doden van wilde, overlastgevende, dieren. Diervriendelijk is in dit onderzoek een methode waarbij dieren geen fysieke schade aangedaan wordt.

Deze hoofdvraag zal beantwoord worden aan de hand van de volgende deelvragen:

1. Wat is de effectiviteit van verschillende bestaande keurmerken en certificaten?
2. Welke alternatieven van afschot zijn voor handen met de gans als casus?
3. Wat is de waarde van een nieuw certificaat of uitbreiding van het Beter Leven keurmerk voor de agrariër en hoe denkt deze hierover?
4. Wat is de waarde van een nieuw certificaat of uitbreiding van het Beter Leven keurmerk voor de consument?

2. Opzet van het onderzoek

De hoofdvraag is deels aan de hand van kwantitatief en deels aan de hand van kwalitatief onderzoek beantwoord. De methode verschilt per deelvraag.

2.1 Wat is de effectiviteit van verschillende bestaande keurmerken en certificaten?

Deze deelvraag is beantwoord aan de hand van deskresearch. Met effectiviteit wordt bedoeld hoe groot het bereik van de keurmerken en certificaten is. Dit wordt gemeten in het aantal bedrijven dat onder het keurmerk valt. Dit is een indicator van de effectiviteit. De effectiviteit zelf is namelijk lastig objectief vast te stellen, omdat er niet te zeggen is vanaf hoeveel bedrijven of hoeveel dieren een keurmerk echt effectief is. In dit geval is er voor bedrijven als bereik gekozen omdat dit het beste onderling te vergelijken is. De verschillende keurmerken zitten in verschillende markten, marktaandeel is daarom lastiger te vergelijken. De markt van het ene keurmerk is kleiner dan dat van een ander keurmerk, waardoor er makkelijker een groter marktaandeel behaald zou kunnen worden. Bekendheid van een keurmerk als indicator maakt vergelijken ook lastiger, daar één keurmerk niet in Nederland te verkrijgen is en een ander is een internationaal keurmerk is. Daarom de keuze voor bedrijven als indicator van bereik.

De effectiviteit is vastgesteld via de sites van de betreffende keurmerken. Er is een overzicht weergegeven van de situatie zoals die op het moment van onderzoek werd weergegeven op de sites. Voor één organisatie is er een poging tot fieldresearch gedaan. Deze organisatie had niet alle informatie online staan. Op herhaald verzoek om informatie werd geen reactie ontvangen.

De bekeken keurmerken zijn MSC, Beter Leven, Wildlife Friendly, Predator Friendly en Red de rijke weide. Er is voor deze keurmerken gekozen vanwege de diversiteit van de keurmerken. Beter Leven gaat namelijk over gehouden dieren, Wildlife en Predator Friendly over wilde dieren waar men overlast van heeft, Red de rijke weide gaat over wilde dieren die men wil beschermen en MSC gaat over zowel het beschermen van dieren als van hun leefomgeving.

Van de keurmerken is, naast het bereik, uitgezocht welke dieren zij beschermen, hoe zij dit doen en hoe zij ervoor zorgen dat de bedrijven die meedoen de gestelde regels volgen.

Betrouwbaarheid en validiteit

Betrouwbaarheid in een onderzoek houdt in dat een ander met dezelfde meetmethode tot dezelfde uitkomsten moet kunnen komen en dat de kans dat ze van toevallige factoren afhankelijk zijn klein is. Bij validiteit gaat het erom dat dat wat gemeten wordt een goede weergave is van de werkelijkheid (Boeije, 2016b). Hiervoor is de indicator aantal bedrijven gekozen. Met deze indicator is de effectiviteit meetbaar gemaakt en daardoor kan een ander het ook herhalen. Dit maakt het onderzoek betrouwbaarder. De indicatoren houden ook rekening met validiteit doordat je hier in kunt vullen wat er in de praktijk gebeurt. Met validiteit en betrouwbaarheid is rekening gehouden door de informatie over de keurmerken op te zoeken op de sites van de keurmerken zelf en de informatie die daar niet gevonden kon worden op te vragen via de contactgegevens op de site van het keurmerk. De meest betrouwbare en valide informatie over een keurmerk zal namelijk zeer waarschijnlijk van de keurmerkhouders zelf komen.

2.2 Welke alternatieven voor afschot zijn voor handen met de gans als casus?

Bij deze deelvraag is er gekeken naar wat men op het moment van onderzoek kan doen om overlastgevende dieren te bestrijden zonder hen te doden. De vraag is beantwoord aan de hand van deskresearch. Deze methode is gekozen omdat de verwachting is dat alle informatie via het internet te vinden zal zijn. Hierbij is er gezocht op 'ganzenbestrijding', 'bestrijding vogel', 'verjaging gans', 'verjaging vogel', 'laser verjaging', 'verjaging via geluid', 'eieren rapen', 'eieren insmeren' en 'knalapparaten' via Google, Scholar Google en Green-i. De zoektermen zijn telkens uitgebreid met de nieuwe informatie die voorbij kwam in het onderzoek. Er is zowel in het Nederlands als in het Engels gezocht. In het Engels is er gezocht op 'geese repellent', 'goose repellent', 'goose laser', 'geese laser' en woorden en termen die gevonden werden in artikelen, net als bronvermelding van artikelen. Via Google Scholar werd er een onderzoek gevonden dat verwees naar een ander onderzoek. In dit tweede onderzoek had men de effectiviteit van verschillende verjaagmethoden bekeken. De resultaten hiervan zijn te vinden in hoofdstuk 3.2. Op aanraden van mijn afstudeerbegeleiders is de website van onderzoeksbureau Waardenburg uitgeplozen naar onderzoeken die relevante informatie zouden kunnen bevatten om deze vraag te beantwoorden.

Betrouwbaarheid en validiteit

De informatie over verschillende methodes van verjaging zijn opgezocht via aanbieders van deze methodes. Er is bij verschillende aanbieders gekeken om een zo divers mogelijk aanbod aan verjaagmethodes te vinden. Voor de effectiviteit van de methodes is er gekeken naar andere bronnen. Aangezien de aanbieders willen verkopen is er een redelijke kans dat zij de effectiviteit van de methodes overdrijven. Voor de effectiviteit is dan ook gezocht naar onderzoeken naar de verjaagmethodes. Deze worden betrouwbaar geacht wanneer ze te controleren zijn, er is een duidelijke methode gevolgd en veel gebruik gemaakt van goede literatuur. Daarbij wordt ook gekeken naar de achtergrond van het onderzoek, is het een opdracht van school, van een bedrijf of van de overheid? Dit kan meespelen in de opzet van het onderzoek en daardoor in de betrouwbaarheid (Boeije, 2016b).

2.3 Wat is de waarde van een nieuw certificaat of uitbreiding van het Beter Leven keurmerk voor de agrariër en hoe denkt deze hierover?

Deze derde deelvraag is beantwoord aan de hand van fieldresearch. Dit deel van het onderzoek is kwalitatief. De data zijn verzameld aan de hand van interviews met verschillende agrariërs. De agrariërs zijn onderverdeeld in twee categorieën op basis van hoe ze boeren; biologisch (dynamisch) en regulier. Hiervoor is gekozen omdat er een duidelijk verschil is hoe biologische en reguliere agrariërs te werk gaan. Beide hebben bewust voor hun werkmethode gekozen en maken daardoor mogelijk ook andere keuzes met betrekking tot de omgang met wilde, overlastgevende, dieren. De agrariërs zijn geselecteerd via contacten van de Dierenbescherming en de LTO. Er is uit naam van de onderzoeker, maar met verwijzing naar Femmie Smit en de Dierenbescherming mail gestuurd naar alle LTO's, faunabeheereenheden en enkele kleine organisaties. Vanuit LTO Limburg heeft Mieke Theunissen een grote bijdrage geleverd aan het vinden van respondenten. Via Bert van den Berg van het Beter Leven keurmerk is er contact gelegd met Kees van Veluw van de organisatie de Natuurweide, een vereniging voor biologische melkveehouders. Daarnaast is er via de site van Demeter contact gezocht met verschillende agrariërs die daar op staan, ieder bedrijf op die site is namelijk biologisch dynamisch. Voor het onderzoek is gestreefd naar verzadiging per categorie.

Verzadiging treedt op wanneer er geen nieuwe informatie meer komt uit de interviews. De individuen zouden gekozen worden op basis van hun provincie en het wel of niet overlast hebben van wilde dieren. Uiteindelijk is tijdens het onderzoek gebruikt gemaakt van de mensen die beschikbaar waren waardoor er niet meer gekeken is naar de provincie of de mate van overlast. De reden hiervoor is dat er maar weinig mensen beschikbaar waren voor een interview, waardoor er minder geselecteerd kon worden.

Bij een interview is de interviewer het belangrijkste instrument. Het interview zelf betreft een topicinterview waarbij de geïnterviewde vragen gesteld krijgt aan de hand van verschillende specifieke topics. Het interview is semi-gestructureerd verlopen. Van tevoren waren er per topic verschillende vragen opgesteld, maar tijdens de interviews is doorgevraagd op antwoorden van de geïnterviewde. De topics waren van tevoren bedacht aan de hand van het onderwerp en met de gedachte wat belangrijk is om de hoofdvraag uiteindelijk te beantwoorden. Voordeel van semi-gestructureerde interviews is dat er van te voren duidelijk is wat de interviewer wil weten, maar dat er alle ruimte is voor het verhaal van de geïnterviewde. Zo kan er doorgevraagd worden op zaken waar in eerste instantie niet naar is gevraagd, maar die wel relevant blijken (Boeije, 2016a). De interviews zijn gehouden aan de hand van de volgende topics: intro, omgang met wilde dieren, hypothesen schadedieren, inzet diervriendelijke maatregelen en keurmerken.

In de intro is er gevraagd wat voor bedrijf de persoon heeft, hoeveel dieren en wat de plannen met het bedrijf zijn. Deze vragen zijn gesteld om wat meer over de achtergrond van iemand te weten en erachter te komen wat voor problemen er spelen op verschillende bedrijven.

Bij het topic omgang met wilde dieren is er gevraagd hoe men omgaat met wilde dieren, of deze schade veroorzaken, hoeveel geld de schade kost, hoeveel tijd/geld men kwijt is met bestrijding, wat er zou gebeuren zonder bestrijding en hoe schade berekend wordt.

Daarna werd de geïnterviewde er een hypothetische casus voorgelegd waarbij is gevraagd hoe die persoon in die situatie zou reageren. De hypothetische casus ging over overlast: "wat als u overlast van 'naam diersoort' zou hebben, hoe zou u de overlast bestrijden?" Welk diersoort er gekozen werd hing af van de diersoort waar deze persoon al overlast had, voor de casus werd dan een andere diersoort gekozen. Er is gekozen om mensen een casus voor te leggen om te kijken of overlastbestrijding verschilt per diersoort. Gebruikt men voor elk dier waar dat voor kan dezelfde bestrijdingsmethodes of hangt dat van de diersoort af?

Bij inzet diervriendelijke maatregelen is gevraagd welke maatregelen de geïnterviewde zelf als diervriendelijk beschouwt, hoeveel tijd/geld deze kosten per week en of het mogelijk zou zijn diervriendelijke(re) maatregelen in te zetten.

In het topic keurmerk is gevraagd hoe men denkt over certificaten en keurmerken, over de Dierenbescherming, wanneer zouden zij wel of niet voor een certificaat of het Beter Leven keurmerk kiezen. Aan agrariërs die al aan een keurmerk voldoen is gevraagd hoe zij het zouden vinden als er criteria voor overlastgevendende dieren bij zouden komen en waarom ze gekozen hebben om een keurmerk te voeren.

In het onderzoek zijn de interviewvragen meerdere malen aangepast en uitgebreid. Tijdens het interviewen bleken de eerste versies namelijk onvoldoende te zijn om alle informatie te krijgen die nodig was. De topics zijn wel hetzelfde gebleven.

De interviews zijn opgenomen en uitgetypt. Hierna zijn ze gecodeerd, eerst axiaal, daarna selectief. Tijdens het selectieve coderen zijn de antwoorden zo geordend dat zij antwoord konden geven op de deelvraag (Boeije, 2016b).

De antwoorden op de interviewvragen hoeven niet eenduidig te zijn, zoveel mensen, zoveel meningen. Dit is dan ook verwerkt in het antwoord op deze deelvraag. Aan alle meningen is aandacht besteed en er is gekeken of er een algemene consensus in de meningen te vinden was. Daarnaast is er gekeken naar het waarom van de meningen, waar komen die gedachtes het vandaan? De antwoorden zijn verwerkt worden per categorie agrariërs, zo is te zien of de ene categorie een andere mening heeft dan de ander. Het doel van de interviews was niet om een representatief beeld te krijgen maar om juist te zoeken naar een sluitend verhaal dat aangeeft op welke manier het certificaat/keurmerk mogelijk zou zijn.

Betrouwbaarheid en validiteit

Betrouwbaarheid in een kwalitatief onderzoek is lastig. Herhalingen van kwalitatieve onderzoeken leverden vaak problemen op. Wanneer de mensen nog eens ondervraagd worden kunnen de antwoorden weer verschillen, de situatie kan ook veranderd zijn. Daarbij is een onderzoeker ook deel van het meetinstrument waardoor uitkomsten kunnen verschillen bij herhaling. Met validiteit kan wel goed rekening gehouden worden. Bij onderzoek kan het gebeuren dat gegevens in een bepaalde richting geïnterpreteerd worden die niet kloppen met wat er daadwerkelijk verzameld is.

Om dit te voorkomen is er met de ondervraagden teruggekoppeld worden of zij het eens zijn met de gevonden resultaten. Zij hebben het resultatenhoofdstuk van de interviews en de conclusies die daaruit zijn gekomen toegestuurd gekregen. Zo is er gecontroleerd of de mening van de ondervraagden goed is overgebracht, of dat dit teveel gekleurd is geraakt door interpretatie van de interviewer (Boeije, 2016b).

Daarnaast is er tijdens het interviewen zoveel mogelijk een neutrale houding aangenomen. Zo is van te voren niet verteld dat het onderzoek in opdracht van de Dierenbescherming plaatsvond. De reden hiervoor is dat men dan mogelijk zou denken dat hen iets opgedrongen of opgelegd zou worden. Uit de interviews zelf bleek ook dat sommige agrariërs wantrouwend zijn naar organisaties voor dierenwelzijn. Zij hebben het gevoel door hen tegengewerkt of in een kwaad daglicht gesteld te worden

2.4 Wat is de waarde van een nieuw certificaat of uitbreiding van het Beter Leven keurmerk voor de consument?

Met de houding wordt in deze deelvraag bedoeld hoe de consument erover denkt, is men positief of negatief ten opzichte van een certificaat? Dit is door middel van fieldresearch, met het gebruik van een enquête. De enquête bestond uit 14 open en gesloten vragen.

In de enquête is niet gesproken over overlastgevende dieren, maar over omgang met wilde dieren. De reden hiervoor is dat overlastgevend sneller een negatieve lading kan hebben die de consument kan beïnvloeden bij het beantwoorden van de vragen. Er is gevraagd van welke dieren men verwacht dat ze schade kunnen aanrichten en hoe acceptabel men het doden van verschillende diersoorten vindt.

Daarnaast is er onderzocht hoeveel rekening men houdt met bestaande keurmerken en hoe men denkt over bestaande keurmerken. Daarnaast is er ook specifiek gevraagd naar de houding van de consument ten opzichte van het Beter Leven keurmerk.

De doelgroep was iedereen die boodschappen doet. Dagelijks doen er ongeveer 4 miljoen mensen boodschappen (CBL, 2016). Al deze mensen vormen de doelgroep in dit onderzoek. Voor een betrouwbaarheid van 95% wordt er gestreefd naar minimaal 384 respondenten die de vragenlijst volledig invullen (AOM, 2017). Om tot minstens dit aantal respondenten te komen is de enquête zoveel mogelijk gedeeld en is er gebruik gemaakt van de kanalen van de Dierenbescherming. De Dierenbescherming heeft op sociale media veel volgers, hierdoor hebben veel mensen de enquête gezien. Daarnaast hebben er een aantal mensen gereageerd via oproepen op Facebook en het Hamsterforum.

De antwoorden uit twee vragen van de enquête zijn verwerkt in SPSS. De vragen waren welk dier men dacht dat schade aanricht en hoe acceptabel men het doden van dieren vindt. De vragen zijn met elkaar getoetst om uit te zoeken of er een verband is tussen een dier zien als schadedier en hoe acceptabel men het vindt als het gedood wordt. Hiervoor is de Mann-Whitney toets gebruikt. Als hieruit een significantie van minder dan 0,05 kwam dan is er een relatie tussen een dier zien als schadedier en de acceptatie voor het doden van dit dier. De Mann-Whitney toets is gebruikt omdat deze toets geschikt is om een verband te zoeken tussen twee onafhankelijke variabelen. De toets gaat niet uit van een normale verdeling en de variabelen kunnen van nominale en ordinale schaal zijn. In dit geval was één variabele nominaal en de ander ordinaal. Om de vraag naar de acceptatie voor het doden van dieren in de enquête ordinaal te krijgen zijn de antwoorden getransformeerd. In eerste instantie was de volgorde van de antwoorden namelijk: Zeer onacceptabel (1) Alleen acceptabel als andere (niet-dodende) middelen niet werken (2) Acceptabel (3) Zeer acceptabel (4) Geen mening (5). Dit is getransformeerd zodat Geen mening in het midden staat. Na de transformatie konden de vragen aan elkaar getoetst worden. De categorie andere is niet meegenomen.

De enquête

Een enquête is een onderzoek waarbij er van een groot aantal onderzoekseenheden via systematische ondervraging gegevens verzameld worden. Over het algemeen, en in dit geval ook, wordt er een steekproef genomen van de onderzoekspopulatie. Gegevens uit een survey-onderzoek zijn te generaliseren en hebben vaak een hoge externe validiteit (Baarda en de Goede, 2001).

De enquête is gemaakt via een online enquêtetool. In dit onderzoek is hiervoor enquetesmaken.nl gebruikt. In de tool is heel gemakkelijk te zien hoe de antwoorden verdeeld zijn. Het geeft meteen zelf procenten aan, zo is goed te zien welke antwoorden het meest gekozen worden. Andere antwoorden komen meteen in tabellen, waardoor duidelijk te zien is hoe mensen op bepaalde punten denken. Resultaten konden duidelijk worden uitgeschreven, ondersteund met beeldmateriaal.

Er zijn vragen gesteld over de kennis, houding en het gedrag van de mensen. Bij kennis is er gemeten hoeveel de mensen weten over welke dieren schade veroorzaken en wat er wel en niet mag met betrekking tot verjagen/doden van wilde dieren. Bij gedrag is er gevraagd of mensen nu rekening houden met keurmerken. De houding is meetbaar gemaakt door alleen positieve of negatieve antwoordopties te bieden op de houdingsvragen.

Er is hier gevraagd naar het gedrag van mensen tijdens hun boodschappen. Gedrag van mensen is onder te verdelen in automatisch en gepland gedrag. Het grootste gedeelte van het gedrag van mensen is automatisch, namelijk 95%, de rest, 5%, is gepland gedrag. Met het doen van boodschappen is het net zo, het grootste gedeelte van de spullen worden gekocht omdat men ze kent en eerder gekocht heeft. Met een nieuw keurmerk of certificaat wil men aanspraak maken op het geplande gedrag. Over een nieuw keurmerk moet men namelijk nadenken. In de enquête is er gevraagd of mensen hun gedrag aan zouden willen passen (Tiggelaar, 2016).

Betrouwbaarheid en validiteit

De enquêtevragen zijn zo opgesteld dat de resultaten daaruit antwoord geven op de deelvraag. De houding van de consument wordt ermee gemeten. Daarbij is er van tevoren vastgesteld dat er ongeveer 400 reacties nodig zijn voor een betrouwbaar resultaat. Bij 400 of meer reacties is de kans kleiner dat het beeld dat ontstaat uit de antwoorden op toeval berust door een te klein aantal mensen (Boeije, 2016b).

3. Resultaten

In dit hoofdstuk worden per deelvraag de resultaten besproken.

3.1 Wat is de effectiviteit van verschillende bestaande keurmerken en certificaten?

In deze eerste deelvraag is uitgezocht wat de effectiviteit is van verschillende bestaande keurmerken. De effectiviteit is gemeten door het aantal bedrijven te nemen die onder het keurmerk vallen. Er is gekozen voor bedrijven omdat dit het meest vergelijkbare gegeven is dat te vinden is voor de keurmerken. Daarnaast werken ze ook nog allemaal in verschillende markten. MSC, Wildlife Friendly en Predator Friendly opereren internationaal, Beter Leven en Red de Rijke Weide opereren nationaal. Het aantal dieren dat onder het keurmerk valt is eigenlijk alleen voor Beter Leven te meten, omdat dit keurmerk over gehouden dieren gaat. Visvangst is te meten, maar dit gaat in kilo's, niet in aantallen (Rijksoverheid, Visvangst in de Noordzee, 2002-2016, 2016). Om deze redenen is aantal bedrijven als vergelijkende indicator van effectiviteit gekozen. Naast het bereik is er ook gekeken naar hoe de keurmerken ervoor zorgen dat keurmerkhouders zich aan de gemaakte afspraken houden.

De gekozen keurmerken voor deze deelvraag zijn MSC, Beter Leven, Wildlife Friendly, Predator Friendly en Red de rijke weide. Deze keurmerken zijn gekozen omdat zij op verschillende manieren iets voor dieren willen betekenen. Beter Leven gaat over de vleesindustrie, MSC gaat over wilde dieren in de zee, Wildlife en Predator friendly gaat over het niet doden van wilde dieren en Red de rijke weide is specifiek voor de instandhouding van weidevogels.

Beter Leven

De Dierenbescherming wil de dieren in de veeindustrie een beter leven geven dan dat zij hebben onder de bestaande minimale wettelijke regels. Met het keurmerk stelt ze regels op waar deelnemende agrariërs aan moeten voldoen, afhankelijk van het aantal sterren. De verschillende sterren zijn eigenlijk keurmerken op zich, net als de verschillende diersoorten waar ze voor zijn. Elke ster heeft andere regels en voor elke diersoort gelden andere voorwaarden. Sinds het uitbrengen is het keurmerk alleen maar gegroeid en in 2016 leefden er 26 miljoen dieren onder het sterrenstelsel op 1651 bedrijven. (Dierenbescherming, Beter Leven keurmerk zorgt voor mooie omzet, 2016b). In 2017 waren er 4300 varkenshouders, 1920 pluimveehouders en 30 kalkoenhouders (CBS, 2018a). Er waren 8000 vleesveehouderijen (LTO, 2018). Dit betekent dat het Beter Leven keurmerk in totaal op 11,6% van de bedrijven in de genoemde sectoren actief is., Het Beter Leven keurmerk werkt samen met vier instanties die de controles uitvoeren en zorgen dat mensen zich aan de eisen van het keurmerk dat zij hebben houden. Deze instanties zijn Vinçotte ISACert Nederland B.V., Kiwa CBD/ Kiwa VERIN, SGS Nederland B.V. en Producert (Beter Leven, 2017).

MSC

MSC staat voor Marine Stewardship Council. Zij zet zich in voor duurzame visserij. In haar eigen woorden: " Het MSC-keurmerk staat voor duurzaam gevangen, traceerbare, wilde vis." Het MSC heeft twee standaarden: de MSC visserij standaard en de MSC traceerbaarheidsstandaard. De visserij standaard houdt in dat het visbestand gezond is, dat er gevestigd wordt met zo min mogelijk impact op het ecosysteem en dat de visserij goed beheerd is qua regels, uitvoering, naleving, handhaving en

kennis. De traceerbaarheidsstandaard staat voor een traceerbare en gesloten keten. Zo is precies te volgen waar de vissen vandaan komen. Certificeren doet het MSC niet zelf, maar dat doen derde partijen die weer door het Accreditation Services International (ASI) gecontroleerd worden. Het ASI controleert of de derde partijen handelen volgens de MSC standaarden (MSC, 2017a).

Op dit moment zijn er 280 gecertificeerde visserijen (MSC, 2017b). Meer dan 12% van alle gevangen vis wereldwijd heeft het MSC keurmerk (MSC, 2018).

Predator & Wildlife Friendly

Dit keurmerk is ontstaan omdat zowel agrariërs als dierenbeschermers vinden dat predators belangrijke invloeden zijn in het dierenrijk en dat deze niet verloren mogen gaan. Men wilde aan de consument kunnen laten zien dat hier rekening mee gehouden werd door agrariërs.

Tot 2003 omvatte het keurmerk alleen producenten van wol, vanaf 2003 kunnen ook veehouders, eierproducenten, honingproducenten en meer het keurmerk aanvragen. Om in aanmerking te komen voor het keurmerk moet er met predators die in het gebied voorkomen, zoals coyotes, beren en poema's samengeleefd worden. Dit betekent dat wilde dieren, zowel predators als prooidieren, doorgang verschaft moet worden door de gebieden. Als de dieren overlast veroorzaken mogen ze diervriendelijk verjaagd worden. Men maakt onder andere gebruik van hekken, honden, lama's en/of goed opletten (Predator Friendly, 2017).

Wildlife Friendly is net zoals Predator Friendly onderdeel van The Wildlife Friendly Enterprise Network. Hun missie is om wilde dieren in het wild en op de agrarische grond daartussen te beschermen. Ze bieden de mensen die meewerken onder het keurmerk extra geld voor hun producten en helpen door uit te leggen hoe men het beste met wilde dieren om kan gaan. In dit keurmerk moeten de mensen ook doorgang verlenen aan wilde dieren in het gebied (Network, 2017).

Drie keer per jaar controleert de Animal Welfare Approved program de deelnemers van het keurmerk. Deelnemers moeten dan laten zien dat ze het wild beschermen en stimuleren. Wie de controle haalt mag diens producten verkopen met het logo van of Wildlife Friendly of Predator Friendly erop (AWI, 2013).

Het aantal bedrijven dat dit keurmerk voert is online niet te vinden. Met persoonlijk contact is geprobeerd het te achterhalen echter is dit niet gelukt.

Red de rijke weide

Dit is een project van de Vogelbescherming ten behoeve van weidevogels, deze zijn namelijk met uitsterven bedreigd. Het doel van het project is minstens 200.000 hectare bloemrijke weide in 2020 te hebben. Met zoveel oppervlakte is er volgens de Vogelbescherming genoeg ruimte voor de vogels om tot een gezonde populatiegrootte te groeien (Vogelbescherming, 2017a). In 2017 werd 1.789.990 hectare grond als cultuurgrond gebruikt (CBS, 2018b). Dit betekent dat Red de Rijke Weide in 2020 11,2% van de landbouwgrond onder het keurmerk wil hebben. Hoeveel hectare er momenteel onder het keurmerk valt is niet bekend. Wel staat er dat 4% van het Nederlandse grasland uit bloemrijke weides bestaat (Vogelbescherming, 2017a).

Agrariërs die meedoen met Red de Rijke Weide passen hun maaibeeld en mestbeleid aan, beweiden niet in het broedseizoen of zetten hekken om de nesten of kiezen percelen die onaantrekkelijk zijn voor weidevogels als ze dat wel doen, maaien ruim om nesten heen en hebben wildredders op hun maaiers (Vogelbescherming, 2017b).

Op dit moment zijn er 95 weidevogelboeren aangesloten, dit zijn allemaal melkveehouders

(Vogelbescherming, 2017c). In totaal zijn er 17.000 melkveehouders in Nederland. (CBS, 2018b). Dit betekent dat op dit moment 0,6% van deze bedrijven meedoet met het keurmerk.

Conclusie

De onderzochte keurmerken hebben allen meerdere bedrijven onder zich. Beter Leven heeft 1651 bedrijven, MSC 280 visserijen en Red de rijke weide heeft 95 weidevogelboeren. In totaal gaat het om 2025 bedrijven. Ze zijn in die zin effectief dat ze meerdere bedrijven aan zich hebben te weten binden. In principe kan er gezegd worden hoe meer bedrijven onder het keurmerk vallen hoe effectiever, mits de keurmerkhouders goed aan de regels gehouden worden. Namelijk hoe meer bedrijven zich inzetten voor dierenwelzijn, hoe beter dit is voor de dieren waar het om gaat. De bedrijven worden gecontroleerd door derde partijen, wanneer de bedrijven aan de voorwaarden voldoen mogen ze hun producten (blijven) verkopen onder het keurmerk.

Er is in dit geval niet te zeggen dat een organisatie effectiever is dan de ander. In eerste instantie omdat, zoals eerder genoemd, ze allemaal op andere markten opereren. Daarnaast zijn er ook verschillende doelen. Red de Rijke Weide wil 200.000 hectare onder het keurmerk. Terwijl Beter Leven, MSC, Predator en Wildlife Friendly zoveel mogelijk bedrijven onder hun keurmerk willen. In het geval van de laatste drie komt het er dan op neer dat hoe meer bedrijven zij achter hun keurmerk weten te scharen, hoe effectiever zij zijn. Voor Red de Rijke Weide kan gezegd worden dat hoe eerder zij het doel van 200.000 hectare behaalt, hoe effectiever zij zijn.

3.2 Welke alternatieven voor afschot zijn er met de gans als casus?

Er zijn verschillende alternatieven voor afschot. In deze deelvraag worden die besproken plus de effectiviteit van de verschillende middelen.

Visuele middelen

Visuele middelen zouden bij de dieren en schrikreactie op moeten roepen doordat ze het idee hebben dat er iets op ze af komt.

Laser

Eén van de middelen die men kan gebruiken voor het verjagen van ganzen is een laser. Een laser is simpelweg een fel groen licht waar men mee naar de ganzen kan schijnen. De ganzen denken dat ze aangevallen worden en vliegen erdoor weg. De laser wordt door de gebruiker vastgehouden, deze richt het op de dieren. Als het middel constant gebruikt wordt wanneer de dieren snel. Uit testen op kleine schaal blijkt dit een effectief middel te zijn (Blackwell, Bernhardt and Dolbeer, 2002) (Werner and Clark, 2006). De resultaten uit een recente test met de laser op grote schaal zijn positief, hoewel het lange termijn effect nog verder onderzocht wordt. Op zonnige dagen is het effect van verjaging minder sterk. De deelnemers aan het onderzoek waren positief over het gebruik van de lasers. Uit het onderzoek blijkt ook dat de lasers niet gebruikt kunnen worden in gebieden die belangrijk zijn voor weidevogels, of in het broedseizoen, omdat ook zij weggejaagd worden door de lasers (Stahl & Latour, 2018).

Van de geïnterviewde agrariërs was er één iemand die de laser gebruikte. Hij gaf aan dat het alleen op korte termijn werkte, de dieren vlogen op en landden dan een meter verder weer.

Vliegers

Deze vliegers dienen eruit te zien als verschillende roofvogels, afhankelijk van de diersoort die men probeert te verjagen. Ze zijn op kleine percelen effectief gebleken maar werken niet wanneer er geen wind is of het juist heel hard waait. Door de wind hebben de vliegers geen constant vliegpatroon, dit zou gewenning tegen moeten gaan (Faunafonds, 2009).

Geluid

Hierin zijn er verschillende opties, als eerste kan het geluid met licht gecombineerd worden voor extra schrik-effect. Daarnaast zijn er ook verschillende soorten geluiden waar men uit kan kiezen. Er kunnen geluiden van roofdieren afgespeeld worden, van geweren, ultrasone geluiden en angst of alarmkreten van de eigen soort. De geluiden worden afgespeeld via luidsprekers die over het terrein verspreid zijn. Er zijn automatische systemen die zelfstandig werken, of de agrariër kan zelf de geluiden aan of uit zetten. Wanneer de geluiden constant afgespeeld worden zullen de dieren wennen en niet langer reageren. Angstkreten kunnen afgewisseld worden met geluiden van roofvogels. Ze worden voornamelijk gebruikt in de bestrijding van kraaiachtigen, spreeuwen, mezen en andere zangvogels. Al deze verschillende geluiden zouden bij de dieren schrikreacties oproepen zodat ze niet meer naar dat gebied willen gaan waar de geluiden zijn (Faunafonds, 2009).

Knalapparaten

Deze mogen van oktober tot mei worden ingezet. De knalapparaten maken zoals de naam al zegt knallen, heel harde knallen. Deze zijn soms tot kilometers ver te horen. De apparaten moeten dagelijks verplaatst worden om gewenning te voorkomen en het beste is ook om ze niet vaker dan zes keer per uur te laten knallen. De knallen zorgen ervoor dat de vogels niet in dat gebied willen zijn

waar er geknald wordt. Ze klinken als geweren of kanonnen (Buren, 2010).

Er wordt geadviseerd minimaal 1 knalapparaat per 5 hectare te gebruiken (Faunafonds, 2009).

Het geknal van een kanon lijkt weinig effectief te zijn, ganzen die op 200 meter van een kanon af zaten keken wel op wanneer het afging maar deden verder niets (Kleijn, Jansman, Oord, Ebginge, 2009).

De ganzen lijken snel te wennen aan de knalapparaten wanneer zij met vaste tussenpozen en in dezelfde richting knallen. Om deze reden zijn sommige apparaten uitgerust met een carroussel waar het apparaat mee rondgedraaid wordt. Daarnaast zijn sommige apparaten in te stellen op het licht, dan staan ze overdag aan en s ' nachts uit. Daarnaast kunnen sommige apparaten in een randommode worden gezet, waarbij er zeer onregelmatig geknald wordt (Beerling, 2013).

Drie geïnterviewde agrariërs gaven aan knalapparaten te gebruiken. Allen gaven aan niet helemaal tevreden te zijn over het effect op lange termijn. Twee anderen gaven specifiek aan geen knalapparaat te kunnen gebruiken omdat zij rekening met de burens wilden houden.

Verjaging met honden

De honden zorgen bij de ganzen voor een vluchtreactie waardoor ze wegvliegen. Wil men deze methode toepassen dan moet er gezocht worden naar honden die goed getraind zijn, niet elke hond kan dit werk doen. Verjaging door honden is voornamelijk effectief op kleinere percelen, echter worden de honden beperkt door omstandigheden, zoals andere aanwezige dieren welke niet verstoord mogen worden, drukke wegen en ganzengroepen die in de buurt zijn. De verjaagde ganzen zullen zich daar dan bij aansluiten. Het verjagen door honden is daardoor in Nederland weinig effectief toe te passen (Kleijn, et al, 2009).

Verjaging door mensen

Bij deze methode loopt een mens klappend en roepend op een groep ganzen af. Deze methode is alleen effectief als men erbij blijft om de ganzen elke keer weer op te jagen. Met deze methode werden ganzen enkele honderden meters verder gejaagd, waarna ze weer neerstreken. Het is een uiterst intensieve methode wil deze goed toegepast worden. Om ganzen of andere dieren weg te houden zijn er meerdere mensen in een gebied nodig die onderling goed communiceren (Kleijn, et al, 2009).

Preventieve middelen

Deze middelen moeten voorkomen dat er überhaupt ganzen in het gebied zijn, zodat zij geen schade aanrichten.

Nestbehandeling

Een ander alternatief voor afschot is nestbehandeling. Hierbij worden eieren geraapt of ingesmeerd met olie of een andere vloeistof (Lensink, van Horssen, de Fouw, 2010). Dit zorgt voor een laagje om het ei waardoor er geen zuurstof meer in kan waardoor het embryo stikt. De eieren zullen hierdoor niet uitkomen. Bij het rapen van eieren laat men één ei liggen waarop gebroed kan worden, om te voorkomen dat er nieuwe eieren gelegd worden ter vervanging van de verdwenen eieren. Met het rapen van eieren zijn er minder eieren die moedergans uit kan broeden waardoor er minder kuikens geboren worden (Schellens, 2010). Nestbehandeling heeft alleen zin wanneer nesten bereikbaar zijn, wanneer dit niet het geval is wordt nestbehandeling zeer tijdrovend en soms onmogelijk (Lensink, et al, 2010).

Nestbehandeling heeft alleen effect op de populatie wanneer 70-80% van de eieren niet uitkomen.

Dit is een zo goed als onmogelijke opgave aangezien vele eieren niet te bereiken of te vinden zijn. Daarnaast heeft nestbehandeling als bijkomend effect dat andere diersoorten verstoord kunnen worden, doordat mensen door natuurgebieden moeten lopen op zoek naar de eieren (Melman, de Lange, Clerkx, 2011).

Terreinbeheer

De ganzenpopulatie kan ook beïnvloed worden door beheermaatregelen, bijvoorbeeld het aanpassen van het maairitme. Hiermee kan het gras aantrekkelijker, of juist niet gemaakt worden. Aantrekkelijk gras voor ganzen is kort gras. Het plaatsen van rasters kan ook helpen, doordat de oppervlakte van het gebied waar jongen op kunnen groeien daarmee beperkt wordt. Daarnaast kan het ook helpen om te bemesten in het voorjaar, waarmee de draagkracht van het gras in de winter gesterkt wordt (Lensink, et al, 2010).

Tabel 2. De geschatte effectiviteit en uitvoerbaarheid van verschillende typen verjaagmethoden voor ganzen.

	Effectiviteit op perceelsniveau	Effectiviteit op gebiedsniveau	Kosten	Uitvoerbaarheid	Negatieve effecten op gemeenschap	Verstoring vee	Verstoring overige fauna	Negatieve effecten op ganzen
Gecoördineerde verjaagacties/ verjaagploeg met vogelafweerpistolen	Goed	Wisselend	Hoog	Goed	Groot	Groot	Groot	Groot
Ondersteunend afschot	Goed	Matig tot goed?	Gering tot hoog	Goed	Gering	Gering	Gering	Matig
Gecoördineerde verjaging met honden (border collies)	Goed?	Onbekend	Hoog tot zeer hoog	Matig tot goed?	Gering tot matig	Matig tot groot?	Matig tot groot?	Groot ?
Toelopen/lawaai maken	Goed tot matig	Gering	Gering tot hoog	Matig	Gering	Geen tot gering	Matig	Gering
Gaskanon	Matig	Gering	Matig tot hoog	Goed	Groot	Matig tot groot	Groot	Gering
Preventieve maatregelen (vlaggen, linten e.d.)	Matig tot goed	Gering	Laag tot matig	Goed	Gering	Geen	Matig ?	Geen

Figuur 1 – De geschatte effectiviteit en uitvoerbaarheid van verschillende typen verjaagmethoden voor ganzen.
Overgenomen uit Evaluatie Opvangbeleid 2005-2008 overwinterende ganzen en smienten, deelrapport 9

In de bovenstaande figuur is per verjaagmethode die bekeken is in het onderzoek van Kleijn et al 2009 te zien hoe effectief het is gebleken. Hieruit blijkt dat gecoördineerde verjaagacties met vogelafweerpistolen het beste effect hadden en dat dit goed uitvoerbaar is. Echter zijn de kosten daarvan hoog, zijn de negatieve effecten op de gemeenschap groot en is er veel verstoring van vee en andere fauna. In dit onderzoek is effectiviteit hoelang de gans wegblijft. Hoe langer de ganzen wegblijven, hoe effectiever de methode (Kleijn, et al, 2009).

3.3 Is een certificaat of uitbreiding van het Beter Leven keurmerk waardevol voor de agrariër en hoe denkt deze hierover?

Voor het beantwoorden van deze vraag is er in totaal met 18 agrariërs gesproken. Negen van hen zijn reguliere agrariërs en de andere negen zijn biologische of biologisch dynamische agrariërs. De reguliere agrariërs zijn vooral gevonden via Mieke Theunissen, projectleider belangenbehartiging bij de Limburgse Land- en Tuinbouwbond. De rest is gevonden via contacten van de Dierenbescherming. Alle biologische dynamische agrariërs zijn gevonden via de website van Demeter. Zij hebben op hun site een overzicht van alle bedrijven die bij hen aangesloten zijn.

In tabel 1 is een overzicht te zien van de reguliere bedrijven en de overlastgevende dieren waar zij mee te maken hadden. Ratten en muizen zijn hierbij niet apart genoemd. Iedere ondervraagde had namelijk overlast van ratten en muizen. Deze zitten in het voer voor de dieren en knagen de kabels van machines stuk. Op de bestrijding van de dieren wordt onder de tabel ingegaan.

Tabel 1 - Overzicht van de bedrijven van de ondervraagde reguliere agrariërs en de dieren waar zij overlast van hebben

Bedrijf	Teelt	Dieren	Overlast dier	Soort overlast
Rozenkweker	Rozen, bieten, aardappelen, mais en gerst.		Konijnen, reeën en eksters.	Konijnen en reeën eten de planten. Eksters pikken de bescherming eraf waardoor de ent sterft.
Fruitteler	Appels en peren.		Kraaien, mezen, konijnen en hazen.	Kraaien en mezen eten de vruchten. Hazen en konijnen de bast.
Akkerbouwer	Aardappelen, suikerbieten, sperziebonen en mais.		Ganzen en houtduiven.	Ze eten het mais.
Fruitteler en varkenshouder	Pruimen, peer en appels.	3000 varkens.	Merels, insecten, kraaiachtigen en de bever.	Merels, insecten en kraaiachtigen maken de vruchten stuk. Bevers de hele boom.
Akkerbouw en jongvee opfok	Gras en mais.	50 jonge koeien.	Ganzen en dassen.	Ganzen eten het gras, dassen de mais.
Melkvee en akkerbouw	Mais, gras, aardappelen en suikerbieten.		Ganzen, dassen, wilde zwijnen.	Ganzen eten het gras, de dassen de mais en de zwijnen wroeten overal de grond om.
Jongvee opfok	Gras en mais.	60 jonge koeien.	Kraaien.	Ze krabben het kuil los waardoor het gaat schimmelen.
Melkvee en akkerbouw	Suikerbieten, gras en graan.	240 koeien.	Ganzen, houtduiven, spreeuwen en zwanen.	Gras wordt gegeten door de gans en zwaan. De houtduif eet tarwe. Spreeuwen eten het voer voor de dieren en poepen erin.
Melkveehouder		Koeien.		Ervaart geen overlast.

Tabel 2 - Overzicht van de bedrijven van de ondervraagde biologische agrariërs en de dieren waar zij overlast van hebben

Bedrijf	Teelt	Dieren	Overlast dier	Soort overlast
Biologische graanteler	Graan: emmer, spelt, Sint-jansrogge, Gelderse Risweit, Wilhelminatarwe en Goldblume		Gans.	Eet het graan op.
Biologische melkveehouder		70 melkkoeien en 30 stuks jongvee.	Kraai.	Haalt het kuilvoer los zodat het schimmelt.
Biologisch dynamisch melkveehouder	Gras en mais.	50 melkkoeien.	Ganzen en roeken.	Ganzen eten het gras, roeken het jonge mais.
Biologisch dynamisch	Pompoen, wortel, lupine, bonen, kool, aardappel en erwten.	Vleesvee en kippen.	Haas, ree en duif.	Ze eten de planten op het bedrijf op.
Biologisch dynamische melkveehouder		60 melkkoeien, wat kippen, twee ponies en wat varkens.	Gans.	De gans eet het gras.
Biologisch dynamische melkveehouder		75 melkkoeien.	Kraai, ekster en vos.	Doden weidevogels of stelen eieren.
Biologisch dynamische geitenhouder	Klaver, luzerne, mais, zonnebloem, venkel, chinese kool, prei, pompoenen en rogge.	750 a 850 geiten.	Ree, duif en zwijn.	De ree en de duif eten planten. Het zwijn wroet de grond kapot.
Biologisch dynamisch		60 melkkoeien, 80 vlees varkens, 50 fokschapen, 10 geiten en 250 kippen	Kauw, duif en spreeuw.	Ze eten het mais op.
Biologisch dynamisch		350 melkkoeien, hongaarse wolvarkens, kippen, konijnen en eenden.		Ervaart geen overlast.

Tabel 2 geeft de biologisch (dynamische) bedrijven weer en de dieren waar zij overlast van hebben. Wederom zijn de ratten en muizen niet genoemd omdat iedereen last had van deze dieren.

Bestrijding van de overlast

In dit stuk zal een onderscheid gemaakt worden tussen reguliere en biologische agrariërs omdat de twee groepen respondenten verschillende manieren hadden om overlast te bestrijden.

Regulier

Alle reguliere agrariërs gaven aan ratten en muizen met gif of vallen te bestrijden. Daarnaast worden roofvogels aangetrokken als natuurlijk bestrijdingsmiddel, ook honden en katten worden op deze manier ingezet. Planten en bomen worden met netten beschermd tegen knaagdieren en konijnen.

Afschot is een veelgenoemd bestrijdingsmiddel. Het wordt ingezet tegen kraaiachtigen, zwijnen, hert-achtige, duiven en ganzen.

Andere gebruikte middelen van bestrijding zijn een kanon, een laserpen, rasters, schieten met losse flodders, bespuiten van insecten, geluiden van andere vogels en gespannen draden. Rasters worden vooral bij zwijnen en dassen gebruikt.

In tabel 3 op de volgende pagina is hier een overzicht van te zien.

Tabel 3 - Overzicht van de methodes van overlastbestrijding van reguliere bedrijven

Bedrijf	Schadekosten	Soort bestrijding	Bestrijding uren/kosten
Rozenkweker	Meer dan 20.000	Hek om de percelen, zakjes met nerstenuitwerpselen, rasters plaatsen, stinkspul spuiten. Tijdelijk een knalapparaat gehad. Insectenbestrijding. Hopen dat de landbaas de jager vaker stuurt.	Kosten hekken, rasters, stinkspul en knalapparaat.
Fruitteler	8000 mezenschade 50-100 bomen door ratten en muizen	Jacht, boomnetjes, boombeschermers, valkenkasten plaatsen, gif.	Kosten netjes en beschermers
Akkerbouwer Fruitteler en varkenshouder	10.000	Jacht Boomnetten, draden langs oevers, knalapparaten, losse flodders, linten.	Meerdere uren per week, paar 100 euro per jaar aan apparatuur.
Akkerbouw en jongvee opfok	Onbekend, maar loopt elk jaar op.	Jacht, gif.	
Melkvee en akkerbouw	10-15% van het inkomen	Jacht, uilenkasten	
Jongvee opfok		Jacht, vallen, katten.	5 uur in de week in de periode dat de schadedieren actief zijn. Richting de 1000 euro.
Melkvee en akkerbouw		Gif, laserpen, nestkast.	
Melkveehouder		Katten, gif.	

Tabel 4 - Overzicht van de methodes van overlastbestrijding van biologische bedrijven

Bedrijf	Schadekosten	Soort bestrijding	Bestrijding uren/kosten
Biologische graanteler	Soms de halve oogst, verschilt per jaar.	Op tijd oogsten, kartonnen predators in het veld	
Biologische melkveehouder		Katten, honden, uilen, bekabeling bloot leggen, geen mais planten.	
Biologisch dynamisch	Een bunderzaai mais.	Jacht.	10 uur per jaar.
Biologisch dynamisch		Jacht, knalapparaat, roofvogelvliegers, in uiterste gevallen gif, afrasteren, katten, honden, onzichtbaar visnet, uilen.	Minstens een uur per week.
Biologisch dynamische melkveehouder		Jacht.	
Biologisch dynamische melkveehouder		Jacht, land onder water zetten, in uiterste gevallen gif.	
Biologisch dynamische geitenhouder		Tegelijk met de rest zaaien, linten spannen, cds ophangen, jacht.	
Biologisch dynamisch	Halve oogst.	Uilen, katten, jacht, rattenvallen, scary man pop, net spannen, dode dieren op stokken zetten.	2-3 uur per dag.
Biologisch dynamisch		Loopeenden, kabels isoleren, aantrekken roofdieren.	1858

Biologisch

Tabel 4 geeft weer wat voor bestrijdingsmethoden de biologisch (dynamische) agrariërs gebruiken. Twee van de ondervraagden gaven aan niet aan bestrijding van wilde dieren te doen. Eén van de twee gaf aan wel te gaan bestrijden wanneer er een bepaalde drempel overschreden zou worden. In de hypothese ging het om ganzen, de persoon zou hiervoor de jager bellen. De ander gaf aan dat schieten echt een allerlaatst redmiddel is, zelfs als deze op droog brood zou moeten leven zou die liever eerst andere mogelijkheden onderzoeken.

Biologische agrariërs gaven aan ratten en muizen het liefst niet met gif te bestrijden. Twee gaven aan dit wel te doen in geval van ernstige overlast. Voor de rest gaf men aan dat de katten, honden en roofvogels het bestrijdingswerk deden, één iemand noemde ook klemmen. Eén iemand heeft het land onder water gezet om muizen te bestrijden. Daarnaast werden kabels beschermd met purr of juist open en bloot gelegd, aangezien de dieren van verstoppert houden.

Hazen, vossen, duiven, kraaiachtigen, hertachtigen en ganzen worden afgeschoten. Tegen vossen en hertachtigen worden ook afrasteringen gebruikt. Daarnaast worden tegen kraaiachtigen en duiven ook schrikapparaten ingezet.

Hieronder moet de noot toegevoegd worden dat deze gegevens niet als algemeen opgevat mogen worden. Het gaat hier om wat de achttien ondervraagde agrariërs hebben gedaan. Hier moet ook rekening worden gehouden dat niet iedereen last heeft van elk diertje (behalve ratten en muizen).

Alle respondenten gaven aan graag wilde dieren te zien en van natuur te houden. Men gaf aan dat wilde dieren bij de natuur horen en dat je als agrariër ook niet moet willen dat ze er niet zijn. Voor enkele diersoorten wordt er ook bewust moeite gedaan om ze juist wel aan te trekken. Dit wordt gedaan voor zwaluwen, weidevogels en roofvogels.

Tabel 5 – Maatregelen die de ondervraagden treffen die in het voordeel zijn van wilde dieren

Regulier bedrijf	Maatregelen	Biologisch bedrijf	Maatregelen
Rozenkweker		Biologische graanteler	40 hectare weidevogelland, bloemrijke randen en heggen.
Fruitteler		Biologische melkveehouder	
Akkerbouwer		Biologisch dynamisch	Wildredder, nesten schouwen
Fruitteler en varkenshouder		Biologisch dynamisch	Proefveldjes voor het Louis Bolk instituut, een instituut voor biologische landbouw.
Akkerbouw en jongvee opfok	Agrarisch natuurbeheer.	Biologisch dynamische melkveehouder	
Melkvee en akkerbouw		Biologisch dynamische melkveehouder	30 hectare maaibeheer, 1 hectare plas-dras, vrijwilligers voor vogelbescherming.
Jongvee opfok		Biologisch dynamische geitenhouder	
Melkvee en akkerbouw	Wildredder, nesten schouwen.	Biologisch dynamisch	Maai- en natuurbeheer.
Melkveehouder		Biologisch dynamisch	Seizoenskalveren, die vragen het meest van de natuur wanneer die het meest levert, maai- en snoei-beheer, nesten schouwen.

In tabel 5 is te zien wat biologisch (dynamische) en reguliere agrariërs doen voor wilde dieren. Opvallend is dat biologisch (dynamische) agrariërs vaker aangeven iets voor de natuur en wilde dieren te doen dan reguliere agrariërs.

Een ander interessant onderscheid wat uit de interviews naar voren is gekomen, is dat biologische agrariërs veel meer verschillende diersoorten noemden die op het land rondliepen dan dat reguliere agrariërs dat deden.

Hulp van vrijwilligers

Een manier van bestrijden om het gebruik van dodende middelen mogelijk te verminderen is de inzet van vrijwilligers. De vrijwilligers maken zoveel mogelijk lawaai in de velden waar overlastgevende dieren zitten om deze te verjagen. Aan de agrariërs in het onderzoek is gevraagd wat zij zouden denken van vrijwilligers die hen zouden helpen met de verjaging van wilde dieren. De meningen hierover waren verdeeld. Zes biologische en één reguliere agrariër vonden hulp van vrijwilligers een goed idee. Eén biologische agrariër gaf aan dat dit niet zou mogen van Staatsbosbeheer, van wie hij land pacht. Eén biologische agrariër overwoog om iemand hiervoor in te gaan huren. Eén gaf aan

geen vertrouwen te hebben in het vaardigheden en werklust van vrijwilligers en een ander gaf aan dat vrijwilligers meer kapot zouden kunnen maken dan dat ze beschermen, doordat ze planten plat zouden trappen. Wanneer het zou gaan om hulp bij afrasteren zou dit zeer gewaardeerd worden, zolang men maar weet wat men doet.

Haalbaarheid niet doden

In het interview is de agrariërs gevraagd wat ze ervan zouden denken als overlastgevende dieren niet meer gedood mochten worden. De antwoorden hierop gaven bijna een gehele consensus aan. Alle agrariërs, op één biologische agrariër na gaven aan dat het naar hun idee niet mogelijk is om echte overlast te bestrijden door enkel te verjagen. Negen ondervraagden geven aan de voorkeur te hebben voor niet-dodende verjaagmethodes ten opzichte van afschot. Toch kiezen acht van hen ook voor afschot wanneer de overlast te groot is, omdat zij afschot als effectiever ervaren dan verjagen. Wanneer verjagen net zo effectief zou zijn zou dat de voorkeur genieten.

Negen ondervraagden antwoordden dat verjagen het verschuiven van het probleem is. Volgens hen gaan bij verjagen de dieren naar de buurman, welke ze ook verjaagt. De dieren zouden daarna weer terug gaan naar de eerste. De dieren vliegen rond, maar verdwijnen niet. Zolang het aantal dieren niet verminderd, verminderd de overlast ook niet. Eén ondervraagde noemt verjagen een asociale bezigheid: "Als ik die ganzen ga verjagen is dat een asociale bezigheid en dan gaan ze naar mijn collega."

Naast dat verjagen wordt gezien als het verschuiven van het probleem, ervaart men het als zeer arbeidsintensief en inefficiënt, doordat dieren er snel aan wennen. Veertien agrariërs gaven aan dat ze jagen effectiever vinden dan verjagen. Jagen wordt genoemd als het enige waar de dieren niet aan wennen. "Maar dan schieten ze één kauwtje dood en dan zijn ze zo geschrokken dan blijven ze weer een week weg. Dat is met de spreeuwen ook. Je doodt er niet veel of zo het gaat er gewoon om dat ze weer schrikken." De ervaring van deze agrariërs is zoals in de bovenstaande quote: van afschot blijven de dieren langer weg. Hoe langer de dieren weg blijven, hoe minder schade ze aan kunnen richten.

Buiten dat de ondervraagden verjagen met niet-dodende middelen niet als een effectieve manier van overlastbestrijding zien, heeft niet iedereen evenveel zeggenschap over het wel of niet doden van de dieren. Vier ondervraagden pachtten land van anderen en dienen zich dan ook aan de regels van de pachter te houden. Dit betekent dat ze geen zeggenschap hebben over het wel of niet afschieten van de dieren op dat land.

Daarnaast was er één agrariër die dieren afschoot niet omdat ze zijn gewassen opaten, maar omdat ze de weidevogels opaten. Hij doet heel erg zijn best om deze vogels te beschermen en in stand te houden en ziet sommige dieren als een bedreiging hiervan. "Maar als hier een vos mijn weidevogels aan het uitmoorden is dan gaatie eraan. Denk dat de meeste weidevogelboeren daar net zo over denken."

Eén agrariër was het niet eens met de rest. Deze biologische graanteler probeert dieren met niet-dodende en niet-storende middelen te bestrijden, als het dan niet lukt wordt het schadebedrag voor lief genomen. Als graanteler heeft hij overlast van ganzen. Zijn mening over het nut van schieten: "Dus als jij hier ekstert begint te schieten dan heb jij hier heel veel zitten. En wat er dan gebeurd is, je schiet er 2 tussen uit of 5 of 6. Dan is er weer plek over en dan is er meer weer ruimte voor de

volgende.” Volgens hem moeten we de natuur zoveel mogelijk haar gang laten gaan en hebben we juist met ingrijpen de boel verstoord: “En waarom is er geen balans? Omdat mensen teveel ingrijpen. Wat moet je dus doen? Niet ingrijpen.” Hij wil met zijn manier van werken een voorbeeld zijn, laten zien dat het goed mogelijk is te boeren zonder dieren te doden. Een groot deel van het land besteedt hij ook juist uit aan het in stand houden van verschillende soorten. Om die reden gebruikt hij ook liever geen verjaagmethodes die heel storend zijn, uit angst bedreigde diersoorten te verjagen. Zijn streven is 1,5 keer modaal inkomen uit de graanteelt te halen en tot nog toe lukt hem dat.

Deze respondent zat echter wel in een uitzonderingspositie, aangezien hij niet hoeft te leven van het bedrijf. Voor hem is het makkelijker om schade te accepteren, dit geeft hij zelf ook aan en zegt ook te begrijpen dat andere mensen andere maatregelen nemen wanneer ze wel afhankelijk zijn van de opbrengst. Toch zou hij ook wanneer hij er wel van afhankelijk is schieten het liefst vermijden. Wanneer hij alleen op droog brood zou moeten leven zou hij ook dan eerst naar een andere oplossing dan afschot zoeken. “Ik probeer me altijd voor te stellen stel ik zou alleen maar droog brood kunnen eten. Daar kan ik ook van leven. Zou ik dat toch voor die dieren kiezen? En dan zeg ik ja. Weet niet of ik het zou doen maar zeg wel ja. (..)Ik zou het in ieder geval proberen ja.”

Balans

In het kader van de (on)mogelijkheid om dieren met niet-dodende middelen te verjagen werd vaak het woord balans genoemd. Acht van de achttien agrariërs gaven aan het idee te hebben dat de balans weg is. Voor sommige diersoorten in Nederland zijn er weinig tot geen predators, dit zorgt ervoor dat zij zich ongestoord voort kunnen planten. Zo kunnen populaties zo groot worden dat zij overlast gaan veroorzaken. De ondervraagden gaven aan dat wij als mens de rol van predator moeten vervullen voor deze soorten. Op die manier zou de balans terug gevonden en behouden kunnen worden.

Eén agrariër gaf aan dat naar zijn idee geen afschot zou leiden tot oncontroleerbare populaties en grote overlast. “Dus dan worden ze (wilde zwijnen) niet afgeschoten? Dan lopen ze hier zo door het dorp heen. Ja dat is al een keer gebeurd.” Volgens hem is afschot nodig om dit soort situaties te voorkomen.

Tien ondervraagden gaven aan het idee te hebben dat het gebrek aan balans de schuld is van overheden en/of natuurorganisaties. “We lopen wel achter de feiten aan eigenlijk. Sommige diersoorten worden beschermd, omdat de populatie dreigt uit te sterven, vervolgens kan die populatie enorm uitbreiden en dan moet er weer ingegrepen worden en in de tussentijd zitten wij wel met het probleem.” Zij zouden liever zien dat er een landelijk plan van aanpak komt. In dit plan zouden populaties in stand worden gehouden met aantallen die niet voor overlast zorgen. “Wij willen wel alles in stand houden, maar wij willen geen schade ondervinden.” Zij hebben het idee dat er over hun hoofden voor hen beslist wordt en dat zij dan met de vervelende consequenties zitten. “Ik vind het een rare gang van zaken dat mensen die de ballen verstand hebben dat die maar wat roepen en dat die ook nog het beleid mogen bepalen. Zoals mensen in de politiek die over het algemeen totaal geen zicht hebben over hoe het in de praktijk werkt en die mogen dan wat zeggen.”

Een nieuw keurmerk

Van de ondervraagden dacht drie ook zo over het mogelijke nieuwe keurmerk/certificaat, als een nieuwe regel van mensen die geen inzicht in de praktijk hebben. Tien respondenten zagen het nieuwe keurmerk niet zitten. Men ziet niet doden niet als een haalbare manier van bestrijden. Men heeft het idee dat wanneer ze alleen niet-dodende middelen gebruikt men veel meer schade zal hebben. De ondervraagden hadden niet het idee dat zoiets gedekt zou kunnen worden door een meerprijs. "Dat kan je heel makkelijk berekenen, dat gaat niemand betalen. Dat is gewoon onbetaalbaar."

Zeven van de achttien agrariërs, zowel biologisch als regulier, vinden dat er überhaupt al teveel keurmerken zijn. Eén biologische agrariër gaf ook aan hun keurmerk alleen te hebben omdat het verschil maakt in de verkoop, maar dat als ze hun product net zo goed kwijt konden zonder keurmerk ze liever zonder keurmerk zouden produceren. De reden hiervoor is dat er heel veel administratie bij komt kijken. Zes biologische agrariërs, daaronder bovengenoemde, gaven aan dat ze hun keurmerk hebben om zich te onderscheiden op de markt. Vier van hen gaven aan dat een nieuw keurmerk voor hen ook onderscheidend zou moeten zijn, dat het wat toe moet voegen op de markt. Het mogelijke niet-doden keurmerk is nog niet onderscheidend genoeg.

Als het nieuwe keurmerk financieel wat oplevert voor de agrariër willen drie reguliere en één biologische respondent het wel overwegen. Alleen één biologische agrariër vond het onzin dat een keurmerk extra op moet leveren. Hij vond dat je iets moet doen omdat het uit je hart komt, niet uit je portemonnee.

Deze respondent zei ook dat als je een nieuw keurmerk wilt je het gewoon moet doen. Mensen die erachter staan zullen vanzelf wel volgen. Zelf zou hij wel alleen meedoen als het over alle dieren gaat, ook insecten. Daarnaast adviseerden hij en nog een andere agrariër een uitzonderingsclausule te plaatsen in het keurmerk. Dat als er een bepaalde grens overschreden wordt dat afschieten toch mogelijk zou zijn.

Ondervraagden waren niet positiever of negatiever over het mogelijke niet-doden keurmerk wanneer het een uitbreiding van het Beter Leven keurmerk zou betreffen.

Beter Leven

Van de dertien respondenten die het kennen zijn er tien positief over het Beter Leven keurmerk. Het wordt duidelijk en overzichtelijk bevonden. Eén biologische agrariër had kritiek op Beter Leven omdat hoorns niet toegestaan zouden worden. Hij gaf aan dat hoorns zorgen voor meer natuurlijk gedrag en dat je dan per definitie meer ruimte moet hebben voor je dieren. Dat de dieren iets meer wonden hebben is ondergeschikt aan wat het oplevert. Drie respondenten waren negatief over Beter Leven. Twee van hen waren biologisch en vonden dat je eigenlijk ook minstens biologisch moet produceren wil je het goed doen. De ander was regulier en vind keurmerken überhaupt onzin: "Ik vind je produceert een goed product waarom moet er dan nog weer een keurmerk overheen? Die weer aparte eisen stelt waar je wel de ene keer wel de andere keer niet aan kunt voldoen."

Het idee van een nieuw keurmerk wordt niet beter ontvangen wanneer het een uitbreiding van het Beter Leven zou zijn.

Andere ideeën

Van de ondervraagden waren er zeven die tijdens het interviewen met andere ideeën kwamen in plaats van het keurmerk waar naar gevraagd werd.

Twee reguliere agrariërs zouden graag een integrale aanpak van overlastgevende dieren zien. Een samenwerking tussen alle organisaties en provincies om de overlast (en misschien ook het afschot) zoveel mogelijk te beperken.

Een ander zei dat men beter zou kunnen focussen op insecten. Insecten staan aan het begin van de keten en zijn essentieel voor het hele ecosysteem, vooral de bij. Deze persoon zag er meer in om die dieren te stimuleren.

De derde kwam met een vergelijkbaar idee, maar dan wat breder. Deze kwam met het idee voor een biodiversiteitskeurmerk. Hierbij stimuleer je dat er zoveel mogelijk verschillende diersoorten op het land zijn, ook insecten. Met meer diersoorten zou er ook meer balans zijn en meer kansen voor bedreigde diersoorten. Meer balans zou ook minder schadedieren betekenen.

Twee reguliere agrariërs pleitten voor het professionaliseren van de jacht. Hiermee zou naar hun idee de jacht effectiever worden waardoor er minder schade zou zijn.

Eén reguliere agrariër pleitte voor het professionaliseren van verjaging. "Een organisatie die 24 uur rondrijdt en verjaagt. Dat moet je professionaliseren. Dat moet betaald worden. Moet goed betaald worden, want dat moet 24 uur per dag 7 dagen per week in ploegendienst moet er alleen maar verjaagd worden. Maar het is de vraag of dat houdbaar is."

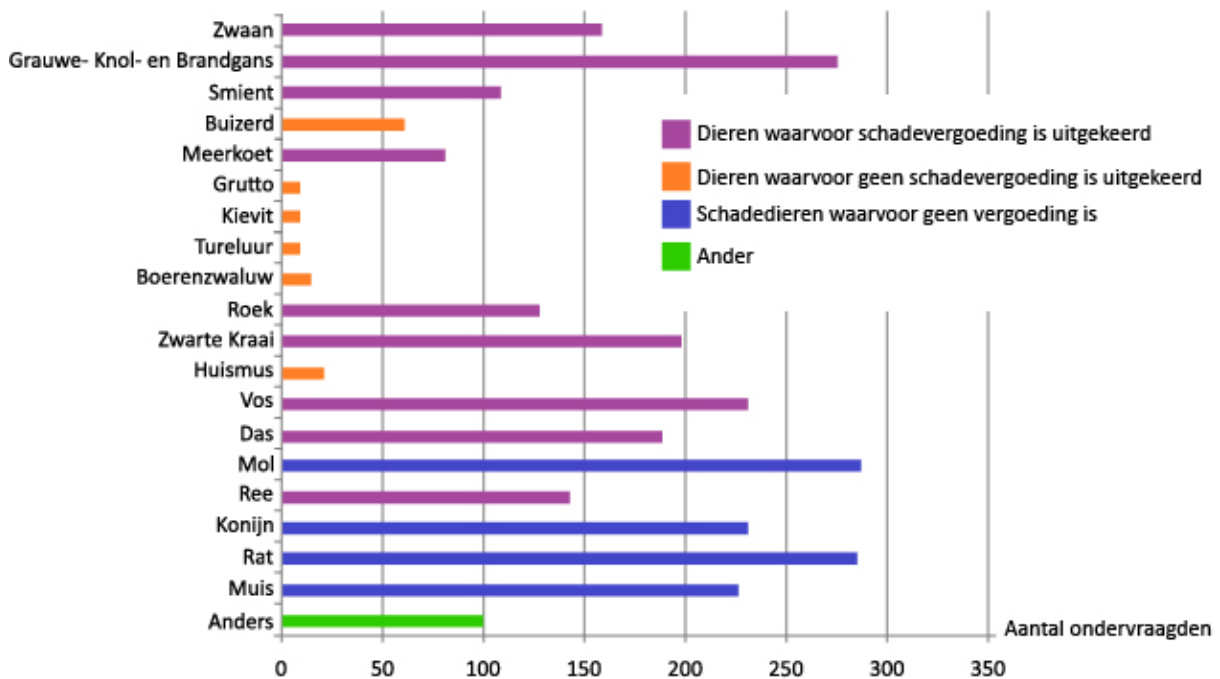
3.4 Wat is de houding van de consument ten opzichte van een nieuw certificaat of uitbreiding van het Beter Leven keurmerk?

De houding van de consument is gemeten aan de hand van een enquête. Deze enquête bestond uit drie algemene vragen en tien verdiepende vragen. Deze gaan de kennis, houding en het gedrag van de consumenten. De enquête is door 411 mensen ingevuld, toch mogen de resultaten niet als representatief beschouwd worden. De meeste mensen zijn namelijk gevonden via de kanalen van de Dierenbescherming. Hierdoor is er een grotere kans dat ondervraagden tegen het doden van dieren zijn en voor een keurmerk.

De kennis van de mensen

De kennis van de ondervraagden is gemeten aan de hand van verschillende vragen. Ondervraagden konden bij de eerste vraag invullen welke dieren zij dachten dat schade aan zouden richten.

Hieronder in figuur 3 staat per diersoort aangegeven hoeveel mensen dachten dat deze schade aan kon richten. De dieren waarvoor het Faunafonds schadevergoeding heeft uitgekeerd zijn paars gekleurd, de anderen oranje.

Figuur 2 - Dieren die volgens de ondervraagden schade aanrichten

Het blijkt dat bij de meerderheid van de deelnemers aan de enquête bekend is dat ganzen, mollen, vossen, ratten, muizen en konijnen schade aan kunnen richten. Ondanks dat reeën, dassen, roeken, smienten, meerkoeten, zwanen en kraaien ook schadedieren kunnen zijn werden deze slechts door een minderheid benoemd als schadedier.

Ander was een tekstvak. Hier werden nog wilde zwijnen, duiven, marterachtigen, verschillende hertensoorten, mezen en eksters regelmatig genoemd. Wat opviel is dat de mens ook heel vaak als schadedier werd aangemerkt in het tekstvak. Daarnaast gaf ook een groot deel in het tekstvak aan dat agrariërs dieren gewoon te dulden hebben en dat ze de schade maar moeten accepteren.

Tabel 6 hieronder geeft weer welke dieren daadwerkelijk schade aangericht hebben en voor hoeveel geld er schadevergoeding uitgekeerd is. Het meeste geld moest uitgekeerd worden voor schade aangericht door ganzen (BIJ12, 2017).

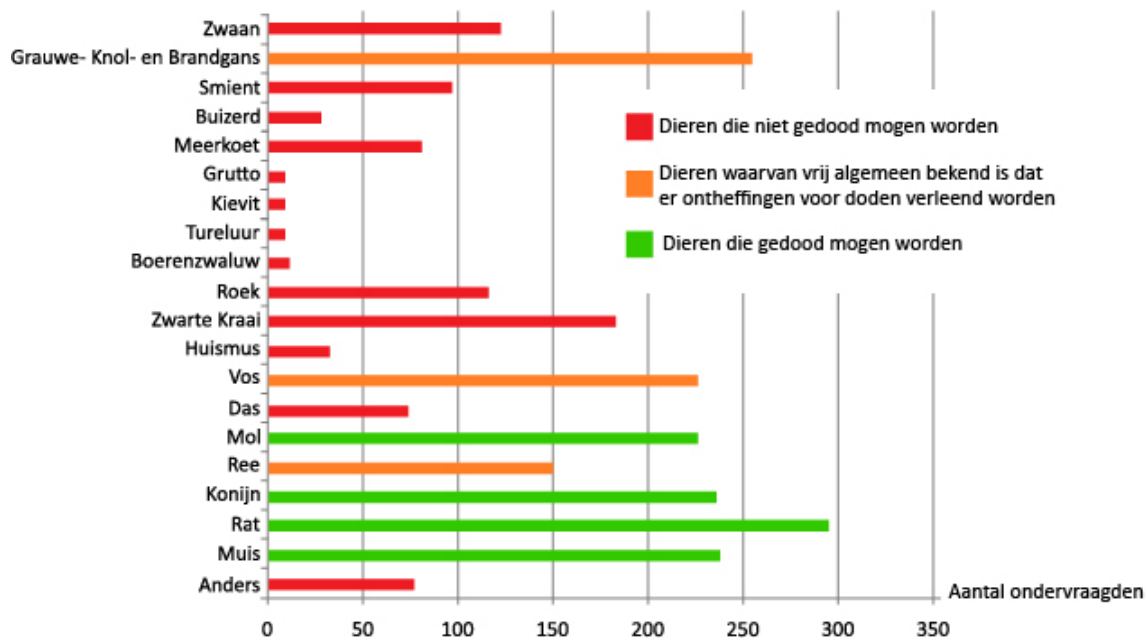
Tabel 6 – Schade-uitkering door het Faunafonds in 2016

Dier	Bedrag	Dier	Bedrag	Dier	Bedrag
Bever	€20.600	Kleine zwaan	€6975	Rotgans	€1.174.934
Brandgans	€4.905.334	Knobbelzwaan	€49.405	Smient	€642.503
Canadagans	€7569	Kokmeeuw	€18.624	Specht	€19
Damhert	€4603	Kolgans	€4.009.207	Spreeuw	€63.837
Das	€99.504	Lijster	€1662	Vink	€5212
Edelhert	€350.634	Meerkoet	€20.533	Vlaamse gaai	€1000
Ekster	€1397	Mees	€132.204	Wild zwijn	€131.882
Grauwe gans	€9.362.103	Merel	€2993	Wilde eend	€9086
Huismus	€1521	Ree	€11.708	Wilde zwaan	€8744
Kauw	€141	Rietgans	€50.853	Zilvermeeuw	€277
Kleine rietgans	€20.822	Roek	€18.510	Zwarte kraai	€917

In Nederland staan er zes diersoorten op de landelijke vrijstellingslijst en mogen gedood worden bij dreigende schade. Ook staan er vijf soorten op de jachtlust die gedood mogen worden tijdens hun jachtseizoen. Deze diersoorten zijn: konijn, haas, fazantenhen en haan, wilde eend en de houtduif. Daarnaast hebben provincies de mogelijkheid om provinciale schadesoorten aan te wijzen, die ook vrijgesteld zijn en gedood mogen worden bij dreigende schade, zonder dat daarvoor een ontheffing nodig is voor de grondgebruiker. Daarnaast is het nog mogelijk om in geval van schade een **ontheffing** te verkrijgen om andere diersoorten te doden. Een ontheffing wordt aangevraagd bij de provincie. Een ontheffing kan toegewezen worden als de dieren overlast of schade veroorzaken, wanneer dit nodig is voor het beheer van de wildstand, of wanneer er gevaar is voor de Volksgezondheid (Rijksoverheid, 2018).

Daarnaast zijn er nog enkele zoogdieren niet beschermd omdat zij aangemerkt zijn als plaagdieren en deze mogen het hele jaar door bestreden worden. Deze dieren zijn ratten en muizensoorten, de Muskusrat en de Mol (Ruvoma, 2017).

Uit figuur 4 op de volgende pagina blijkt dat niet alle ondervraagden even goed op de hoogte waren van bovenstaande feiten. Figuur 4 geeft namelijk weer welke dieren volgens de ondervraagden wettelijk gedood mochten worden. De rode balken zijn de dieren die in principe niet gedood mogen worden. Voor deze dieren kunnen natuurlijk ook beheerplannen opgesteld worden en ontheffingen verleend worden. Oranje balken staan voor de dieren waarvan bekend is dat ze geschoten worden. Deze dieren mogen wettelijk gezien niet gedood worden, maar meerdere provincies hebben beheerplannen voor deze soorten waarin afschot wordt toegestaan. Gans: (Faunabeheereenheid Zuid-Holland, 2016) (Provincie Zeeland, 2014) (Groningen P. , 2014). Vos: (Groningen F. , 2014) (Friesland, 2017). (Noord-Brabant, 2018) (Susteren/Graetheide, 2018). De groene balken zijn dieren die gedood mogen worden.

Figuur 3 – Per diersoort het aantal ondervraagden dat denkt dat deze wettelijk gedood mag worden

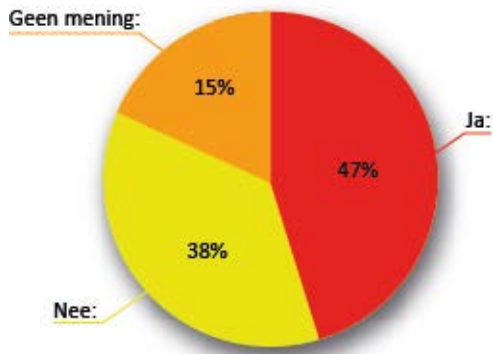
De mol, vos, rat, muis en konijn worden door de meerderheid van de deelnemers correct aangemerkt als dier dat gedood mag worden. Daarnaast dacht 1 op de 3 mensen dat zwanen en roeken gedood mogen worden en dacht 1 op de 5 dit van de das en meerkoet. Veel mensen merkten de ganzen, vos en het ree aan als dieren die gedood mogen worden. Dit mag alleen als er ontheffingen voor verleend zijn.

Ander was wederom een tekstvak, hier antwoordde men voornamelijk dat zij vonden dat er geen dieren gedood mochten worden of spraken hoop uit dat geen van de dieren gedood mochten worden. Daarna werden wilde zwijnen, bevers en duiven genoemd als dieren die gedood mogen worden. De houtduif en het zwijn mogen inderdaad geschoten worden en voor andere duiven worden nog weleens ontheffingen gegeven. Bevers zijn beschermd, de kans dat iemand hier ontheffing voor krijgt is daardoor klein, maar het is niet onmogelijk.

Houding van de ondervraagden

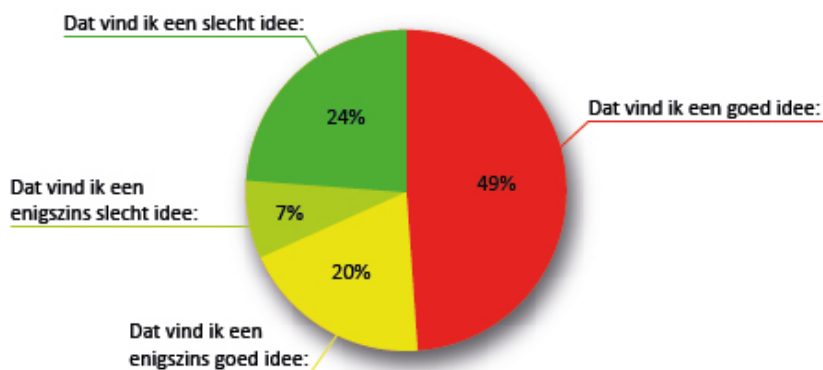
De houding van de ondervraagden is gemeten aan de hand van de volgende vier enquêtevragen die besproken gaan worden.

De eerste houdingsvraag die gesteld is: 'Zou u misschien informatie willen over hoe boeren om zijn gegaan met wilde dieren, zoals vossen, ganzen, hazen en reeën op het boerenland?' Bijna de helft, 47% antwoordde dat ze dit wel zouden willen. 38% van de ondervraagden wilden dit niet.

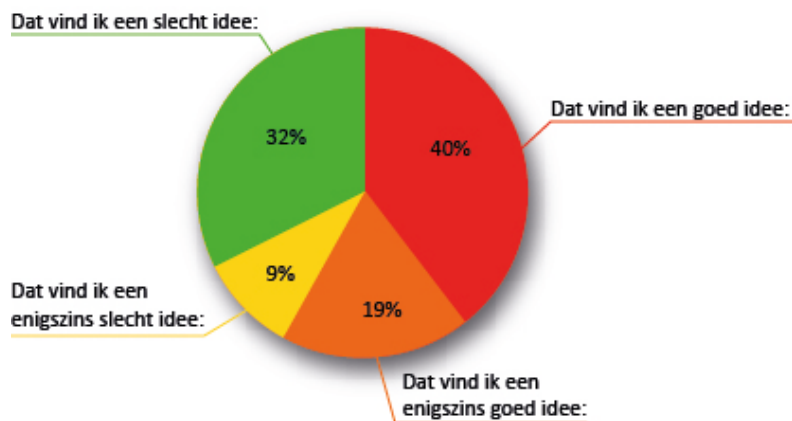
Figuur 4 – Hoeveel ondervraagden er informatie willen over hoe agrariërs zijn omgegaan met de wilde dieren op het land

De antwoorden op de vraag 'Wat vindt u van een keurmerk op producten waarmee inzichtelijk gemaakt kan worden dat de agrariër diervriendelijk is omgegaan met alle wilde dieren op diens land?' zijn te zien in onderstaande figuur 6. Hieruit blijkt dat de meerderheid van de ondervraagden, 69%, een keurmerk voor alle wilde dieren een goed tot enigszins goed idee vindt. Van de ondervraagden vindt 24% het een slecht idee.

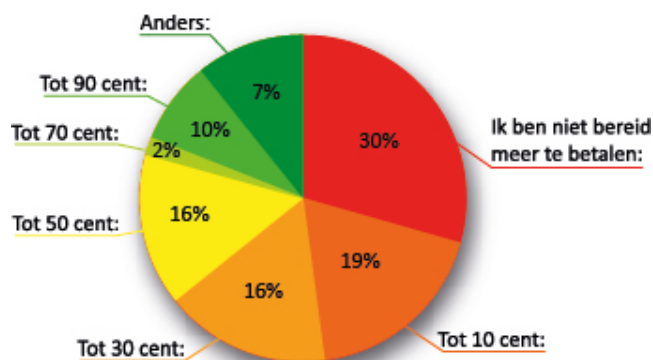
Figuur 5 - Overzicht van de mening van de ondervraagden vinden over een keurmerk ter bescherming van wilde dieren

Wanneer er gevraagd wordt: 'Hoe denkt u over een keurmerk dat specifiek aan zou geven dat agrariërs diervriendelijker om zijn gegaan met ganzen?' dan verandert de verdeling zoals gezien in figuur 5. Nu vindt 59% het een goed tot enigszins goed idee, echter neemt de tegenstand met 8% toe, van 24% naar 32%. Dit is te zien in figuur 7.

Figuur 6 – Mening van de ondervraagden over een keurmerk specifiek ter bescherming van ganzen

De uitkomsten van de vraag ‘Als u bereid bent om via een keurmerk meer te betalen bijvoorbeeld voor een pak melk van 1 euro, hoeveel meer zou dat zijn?’ zijn hieronder te zien in figuur 8. Uit de antwoorden op deze vraag blijkt dat 63% van de deelnemers bereid is minstens 10 cent meer te betalen voor een pak melk wanneer er een keurmerk op zit. Van de ondervraagden was 30% niet bereid meer te betalen, bijna een derde. Bij ander was een tekstvak, waarin mensen hun mening konden geven. De meest voorkomende antwoorden in het tekstvak waren: ik ben veganist en zoveel als nodig is.

Figuur 7 – Bedragen die de ondervraagden meer zouden betalen voor een keurmerk ter bescherming van wilde dieren

Uit deze drie vragen blijkt dat de houding van de ondervraagden ten opzichte van een nieuw keurmerk vrij positief is. Echter zijn de ondervraagden voornamelijk gevonden via de kanalen van de Dierenbescherming. Er kan in elk geval gesteld worden dat mensen die de Dierenbescherming volgen positief staan tegenover een keurmerk om wilde (schade)dieren te beschermen en dat zij ook bereid zijn meer te betalen voor zo een keurmerk. De resultaten kunnen echter niet zomaar veralgemeniseerd worden voor de hele bevolking.

Is er een verband tussen (terechte) aanmerking als schadedier en bescherming?

Om deze vraag te beantwoorden is SPSS gebruikt. De vragen 4 en 7 uit de enquête zijn met elkaar getoetst. De uitkomsten van deze vragen zijn te vinden in Bijlage I en II. Vraag 4 wilde van de ondervraagden weten welke dieren zij dachten dat schade aanrichtten en vraag 7 wilde weten hoe acceptabel men het vond als een diersoort gedood werd. De gebruikte toets is Mann-Whitney met

twee onafhankelijke variabelen. De reden hiervoor is dat het om nominale en ordinale variabelen ging.

Tabel 7 geeft een overzicht van de uitkomsten van die toets weer. Er is per diersoort getoetst of er een relatie is tussen het aangemerkt worden als schadedier en hoe acceptabel men het doden van dit dier vindt. Als de verschillen significant zijn, dan is het zeer waarschijnlijk dat de correlatie **niet** op toeval berust. De significantie is dan kleiner dan 0,05. Dit is slechts bij drie diersoorten **niet** het geval, namelijk de kievit, tureluur en de boerenwaluw. Bij alle andere diersoorten is het verschil wel significant. Dit betekent dat er een verband is tussen het aanmerken van een diersoort als schadedier en hoe acceptabel de ondervraagden het vinden als het gedood wordt. Wanneer een dier dus wordt gezien als schadedier gaat de acceptatie voor het doden van dit dier omhoog. Voor de duidelijkheid zijn degenen die **niet** significant zijn rood gekleurd.

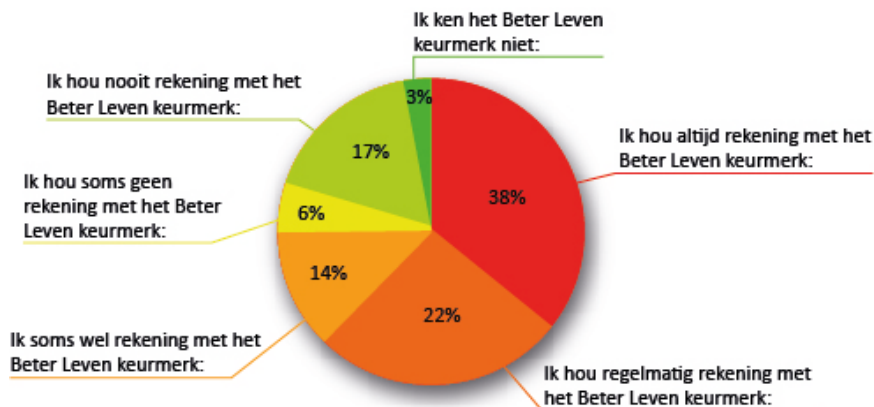
Tabel 7 – Uitkomsten van de relatietoets tussen aanmerken als schadedier en hoe geaccepteerd men het doden van dit dier vindt. Bij de rode cijfers is hier geen bewezen relatie tussen.

Diersoort	Schadedier	Significantie	Diersoort	Schadedier	Significantie
Zwaan	Nee: 208 Ja: 139	0,000	Zwarte kraai	Nee: 183 Ja: 164	0,000
Gans	Nee: 113 Ja: 234	0,000	Huismus	Nee: 327 Ja: 20	0,000
Smient	Nee: 252 Ja: 95	0,000	Vos	Nee: 147 Ja: 200	0,000
Buizerd	Nee: 299 Ja: 48	0,000	Das	Nee: 186 Ja: 161	0,000
Meerkoet	Nee: 275 Ja: 72	0,000	Mol	Nee: 105 Ja: 242	0,000
Grutto	Nee: 338 Ja: 9	0,047	Ree	Nee: 221 Ja: 126	0,000
Kievit	Nee: 338 Ja: 9	0,255	Konijn	Nee: 134 Ja: 203	0,000
Tureluur	Nee: 340 Ja: 7	0,052	Rat	Nee: 104 Ja: 243	0,000
Boerenwaluw	Nee: 336 Ja: 11	0,461	Muis	Nee: 149 Ja: 198	0,000
Roek	Nee: 245 Ja: 102	0,000			

Gedrag van de ondervraagden

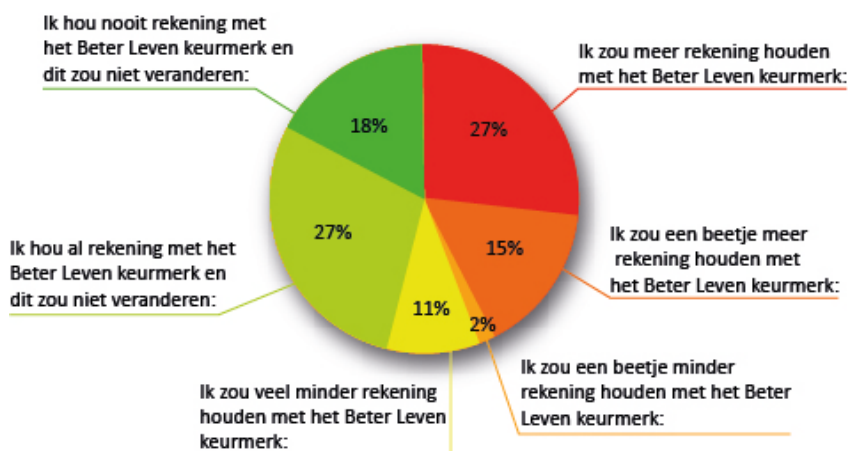
Het gedrag van de ondervraagden is onderzocht aan de hand van de volgende twee vragen.

De eerste gedragsvraag was: 'Houdt u rekening met het Beter Leven keurmerk bij het doen van uw boodschappen?' Hierop antwoordden de deelnemers: 38%: Ik hou altijd rekening met het Beter Leven keurmerk, 22%: Ik hou regelmatig rekening met het Beter Leven keurmerk, 14%: Ik hou soms wel rekening met het Beter Leven keurmerk, 6%: Ik hou bijna geen rekening met het Beter Leven keurmerk, 17%: Ik hou nooit rekening met het Beter Leven keurmerk en 3%: Ik ken het Beter Leven keurmerk niet. Dit is te zien in figuur 9.

Figuur 8 – Aantal ondervraagden dat het Beter Leven keurmerk koopt

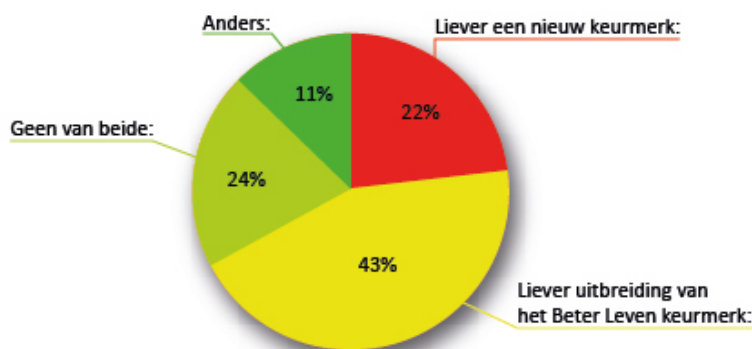
Daarna werd de deelnemers gevraagd: 'Als het Beter Leven keurmerk haar criteria uit zou breiden en ook van agrariërs zou gaan vragen dat ze diervriendelijk omgaan met wilde dieren op hun erf, zoals ganzen, zou u dan meer of minder rekening houden met het keurmerk bij het doen van uw boodschappen?' Hierop antwoordde 27%: Ik zou veel meer rekening houden met het Beter Leven keurmerk, 15%: Ik zou een beetje meer rekening houden met het Beter Leven keurmerk, 2%: Ik zou een beetje minder rekening houden met het Beter Leven keurmerk, 11%: Ik zou veel minder rekening houden met het Beter Leven keurmerk, 27%: Ik hou al rekening met het Beter Leven keurmerk en dit zou niet veranderen en 18%: Ik hou nooit rekening met het Beter Leven keurmerk en dit zou niet veranderen.

Figuur 9 – In hoeverre het koopgedrag van de ondervraagden ten opzichte van Beter Leven zou veranderen wanneer zij haar criteria uitbreiden

Uit de gedragsvragen blijkt dat een groot deel van de ondervraagden rekening houdt met het Beter Leven keurmerk. Dit zouden zij in 43% van de gevallen meer gaan doen als het keurmerk uitgebreid zou worden.

Als laatste werd gevraagd of mensen liever een nieuw keurmerk zouden willen of uitbreiding van Beter Leven. Zoals te zien in figuur 11 gaf bijna de helft van de deelnemers aan uitbreiding van het Beter Leven keurmerk liever te zien. In het vak ander waren de volgende antwoorden het meest voorkomend: Er zijn al te veel keurmerken, agrariërs hebben al genoeg regels, geschoten wild is het beste beter leven vlees, of dat dierenwelzijn in wet- en regelgeving geregeld zou moeten zijn en niet door keurmerken.

Figuur 10 – Hoe de ondervraagden een nieuw keurmerk ter bescherming van wilde dieren het liefste zouden zien

4. Discussie

Dit hoofdstuk is opgedeeld in de methode- en resultatendiscussie.

4.1 Methodendiscussie

Volgens het basisboek Methoden en Technieken zijn er drie manieren om data te verzamelen, te weten (Baarda, 2001): "1 gebruik maken van bestaande informatie;
2 verkrijgen van gegevens via schriftelijk of mondeling interview;
3 verkrijgen van gegevens via observatie."

Deelvraag 1 en 2 zijn beantwoord aan de hand van de eerste methode. Deze methode is gebruikt omdat deze praktisch het voordeligst is. Het is een efficiënte methode, zeker nu tegenwoordig heel veel informatie online te vinden is. Toch hadden beide deelvragen ook beantwoord kunnen worden aan de hand van de tweede methode. Deze methode zou meer informatie opgeleverd kunnen hebben, maar niet alle informatie zou even relevant zijn geweest.

Deelvraag 3 en 4 zijn beantwoord aan de hand van methode 2. Voor deelvraag 3 is er gebruik gemaakt van interviews en voor deelvraag 4 van een survey. Bestaande informatie was onvoldoende voor beide vragen om ze te beantwoorden. In beide deelvragen werd er namelijk gevraagd naar de mening van mensen over iets wat nog niet bestaat.

Deelvraag 1: Effectiviteit van keurmerken

Effectiviteit als begrip is niet volledig meetbaar. Hier is rekening mee geprobeerd te houden door met indicatoren te werken, echter is dit geen feilloos systeem. Beter Leven heeft de meeste bedrijven onder zich, maar er kan nu niet direct gezegd worden dat zij het meest effectief zijn omdat effectiviteit op meerdere manieren gemeten kan worden. In dit onderzoek is gekozen om dat te doen aan de hand van het aantal bedrijven dat onder het keurmerk valt. Er is gekozen voor bedrijven omdat dit het meest vergelijkbare gegeven is dat te vinden is voor de keurmerken. MSC, Wildlife Friendly en Predator Friendly opereren internationaal, Beter Leven en Red de Rijke Weide opereren nationaal. Het aantal dieren dat onder het keurmerk valt is eigenlijk alleen voor Beter Leven te meten, omdat dit keurmerk over gehouden dieren gaat. Visvangst is te meten, maar dit gaat in kilo's, niet in aantallen.

Van twee van de onderzochte keurmerken kon niet achterhaald worden hoeveel bedrijven of dieren er onder hen vallen. Er is geprobeerd via de mail contact te leggen met de organisatie, echter is er niet op gereageerd.

Deelvraag 2: Alternatieven voor afschot

Uit de interviews is gebleken dat de lijst met alternatieven voor afschot die onderzocht is, in deelvraag 2, niet uitputtend is. Hoewel er niet naar gezocht is in de interviews kwamen er meer bestrijdingsmethoden naar voren dan onderzocht in deze deelvraag. Hoewel de lijst niet uitputtend is gebleken zijn de uitkomsten betreffende bestrijdingsmethoden wel heel interessant voor de uitkomst van het onderzoek. Het blijkt namelijk dat er meer diervriendelijke bestrijdingsmethoden zijn dan gedacht. Het literatuuronderzoek bleek aan de hand van de interviews niet volledig genoeg te zijn. Met de interviews is er wel verzadiging bereikt van het aantal bestrijdingsmethodes. Het literatuuronderzoek schoot te kort bij preventieve maatregelen op het gebied van terreinbeheer.

Deelvraag 3: Mening van de agrariërs

De interviews die gehouden zijn geven geen representatief beeld van de doelgroep. Hiervoor zijn er te weinig agrariërs geïnterviewd. Voor een representatief onderzoek hadden er agrariërs uit elke provincie ondervraagd moeten worden tot er geen nieuwe informatie meer kwam. In dit onderzoek zijn er 18 agrariërs geïnterviewd, zij zaten door heel Nederland maar niet in elke van de twaalf provincies. De meesten, zes, kwamen uit Limburg. Elke provincie heeft andere problematiek en last van andere dieren, dit is ook terug te zien in de schadecijfers van het Faunafonds, welke per provincie worden berekend. In deze cijfers is te zien dat het aantal diersoorten waar een provincie last van heeft al kan verschillen. Gelderland heeft last van de meeste diersoorten ten opzichte van de andere provincies en Groningen van de minste (Bij12, 2015).

Dit gebrek aan representativiteit was van te voren bekend. Er is in dit onderzoek gekozen voor een steekproef van biologische en reguliere agrariërs. Er is niet gezocht naar representativiteit maar juist naar verdieping. Er komt een heel spectrum aan agrariërs aan bod in de interviews, van biologische agrariërs die zo natuurlijk mogelijk werken tot reguliere agrariërs die conventioneel te werk gaan. Zij beslaan ook allemaal verschillende takken: akkerbouw, veehouderij, melkveehouderij, tuinder en teler. Echter zijn zij ook hier niet representatief voor. Wanneer men een representativiteit wil dan moet met mensen uit die bedrijfstak gesproken worden tot er geen nieuwe informatie meer te vinden is.

De selectiemethode die gebruikt is, is mensen zoeken die mee wilden doen aan het onderzoek en hen interviewen. Er is verder geen selectie gemaakt op provincie, mate van overlast of de diersoorten waar men overlast van had. Mogelijk zou een selectie op één of meerdere van deze criteria tot andere uitkomsten voor dit onderzoek geleid kunnen hebben.

In het onderzoek zijn de interviewvragen meerdere malen aangepast en uitgebreid. Tijdens het interviewen bleken de eerste versies namelijk onvoldoende te zijn om alle informatie te krijgen die nodig was. Dit is op zich een vrij gebruikelijke methode binnen kwalitatief onderzoek, toch is er hierdoor meer informatie gekregen uit latere interviews dan uit eerdere.

Deelvraag 4: Mening van de consument

Uit de enquête kan geen representatief beeld komen van dé consument. Voor de betrouwbaarheid hadden er minstens 384 mensen met gespreide achtergrond de enquête volledig in moeten vullen. Dit is niet gebeurd. Uiteindelijk hebben 411 mensen van weinig gespreide achtergronden dit gedaan. Het overgrote deel van de respondenten is gevonden via de kanalen van de Dierenbescherming. Hierdoor is er een methodische vertekening. Waarschijnlijk zijn de ondervraagden meer bekend met aspecten van keurmerken en hechten ze meer waarde aan dierenwelzijn.

4.2 Resultatendiscussie

Deelvraag 1: Effectiviteit van keurmerken

Van MSC en Beter Leven kan gezegd worden dat ze ongeveer even groot zijn, ze hebben namelijk beide bijna 12% van de markt waarop ze opereren onder zich. Red de Rijke Weide echter heeft 0,56% van de markt waarop zij opereert. Een verklaring voor dit verschil kan zijn dat Red de Rijke Weide het jongste is van deze drie keurmerken. Ze heeft dus ook nog niet zoveel tijd gehad als de andere twee om leden aan zich te binden en bekendheid te verwerven. Uiteindelijk wil Red de Rijke Weide een ongeveer even groot marktaandeel op haar markt hebben als MSC en Beter Leven hebben.

Deelvraag 2: Alternatieven voor afschot

Effectiviteit als begrip is veel gebruikt in de onderzoeken, maar hebben in verschillende onderzoeken verschillende betekenissen. In totaal zijn er drie betekenissen van effectiviteit gevonden in de gebruikte bronnen. Namelijk: hoe lang blijven de dieren weg, hoeveel minder dieren worden er geboren en hoeveel meer gaan er dood en als laatste gaan de dieren überhaupt weg. In dit onderzoek was effectiviteit hoe lang de dieren weg blijven. Uit de interviews blijkt dat de ondervraagden deze definitie ook hanteren. Zij gaven aan een bestrijdingsmethode effectiever te vinden wanneer dieren langer wegblijven, niet wanneer ze überhaupt weggaan of sterven. Hieronder een paar quotes van de ondervraagden over de effectiviteit van verschillende maatregelen:

- "Maar dan schieten ze één kauwtje dood en dan zijn ze zo geschrokken dan blijven ze weer een week weg."
- "En als je ze kunt verjagen en ze gaan weg en ze blijven weg dan probeer je dat en als dat niet wilt dan bel ik de jager."
- "Er gebeurt verder niks en met zo'n pen, je doet wat zo en die spreeuwen vliegen dan wel weg en als ik weg ben dan komen ze weer naar binnen."
- "We hebben van die roofvogelingen die hangen dan in de lucht en we hebben wel een kanon. Maar ja die dingen wennen ze aan, een jager wennen ze niet aan."
- "En toen de jacht op ze weer voor bij was, toen kon je ze als vogelteller weer tot 10-15 meter benaderen. Vlogen ze niet meer weg omdat ze wisten dat er niet meer gejaagd werd."

Uit bovenstaande quotes blijken de ervaringen van de agrariërs met de effectiviteit van verschillende middelen. Als agrariërs kiezen voor verjaagmethode dan nemen ze meer mee dan effectiviteit. Ze denken ook aan hun omgeving. Om deze reden ziet niet iedereen knalapparaten en andere geluidsmiddelen als goede opties voor bestrijding. Ze willen geen overlast veroorzaken bij burens. Daarnaast wordt hoeveel tijd een bestrijdingsmethode kost ook meegenomen in de keuze. De methode die minder tijd kost heeft daarbij de voorkeur, als deze net zo effectief verjaagt als een tijdrovendere methode.

Deelvraag 3: Mening van de agrariërs

Uit de interviews kwam naar voren dat biologisch (dynamische) boeren anders handelen ten opzichte van wilde dieren dan reguliere boeren. Ze doen vaker aan natuurbeheer en gebruiken meer dier- of milieuvriendelijke methodes van verjaging.

Heel opvallend hier is dat ondanks de verschillende soorten bedrijven er toch bijna een consensus was over verjagen. Zeventien van de achttien ondervraagden vonden verjaging als bestrijdingsmethode niet effectief genoeg. Verjaging werd vooral gezien als het verleggen van het probleem. De gans was een prima modelcasus in dit onderzoek. De meningen van de ondervraagden over de haalbaarheid van niet doden verschilden namelijk niet per diersoort. Op deze manier kon er een beeld gevormd worden van hoe haalbaar dit keurmerk in het algemeen is. Een vervolgonderzoek of dit keurmerk voor een andere diersoort wel zou kunnen werken is niet nodig. Afschot wordt gezien als de meeste effectieve manier van bestrijding omdat men dit ziet als het enige middel is waar de dieren niet aan wennen.

Opvallend was één agrariër die lijnrecht tegenover de andere ondervraagden stond. Deze bestreed pertinent geen enkel dier op zijn land met afschot en was ook niet van plan dit ooit te gaan doen. Deze uitkomst is heel interessant. Deze persoon zou mogelijk als een modelcasus kunnen werken van

hoe niet afschieten in de praktijk zou kunnen werken. Wat maakt dit bedrijf zo dat het hier wel mogelijk is om geen afschot te plegen?

Hier moet wel meteen de kanttekening geplaatst worden dat deze persoon in een uitzonderingspositie zat doordat hij niet van het bedrijf hoefde te leven. Dit betekent dan niet direct dat er zonder afschot niks te verdienen is. De eigenaar verklaarde jaarlijks anderhalf keer modaal inkomen uit het bedrijf te halen. Dit wordt weer geïnvesteerd in het bedrijf.

Deelvraag 4: Mening van de consument

Uit de enquête kwam naar voren dat slechts 2,5% van de ondervraagden het Beter Leven keurmerk **niet** kende. Uit onderzoek van het GfK, Growth from Knowledge, bleek dat 26% van de ondervraagden Beter Leven niet kende. Veel meer dan in dit onderzoek. In datzelfde onderzoek gaf 29% aan geen Beter Leven te kopen, in dit onderzoek was dat slechts 19,1% (GfK, 2015). Hieruit blijkt dat de resultaten inderdaad positiever zijn ten opzichte van de Dierenbescherming dan gemiddeld.

Toch bleek dat de respondenten afschot tot op een zekere hoogte accepteerden wanneer zij de diersoort als schadedier zagen. Bij de rat en muis vonden meer dan de helft van de respondenten het acceptabel als deze gedood werden. Bij de ganzen, mol, roek, konijn en zwarte kraai vond bijna de helft van de ondervraagden het acceptabel als deze gedood werden. Aangezien de onderzoekspopulatie geen goede afspiegeling is van de samenleving is het goed mogelijk dat de acceptatie voor het doden van schadedieren bij de rest van Nederland nog hoger ligt.

Voor het nieuwe keurmerk bleek de gans geen goede modelcasus. De ondervraagde consumenten zien liever een keurmerk dat over alle wilde dieren gaat dan een keurmerk dat alleen over de gans gaat. Waar het voor de boeren niet uitmaakte naar welk dier er gevraagd werd maakt dit voor de ondervraagde consumenten dus wel uit. Toch bleek een groot deel van de ondervraagden geïnteresseerd in het keurmerk, dit betekend dat zij wel een afzetmarkt zouden kunnen vormen voor producten met het keurmerk.

5. Conclusie

Per deelvraag wordt een conclusie gegeven en daarna een samenvattende conclusie.

Deelvraag 1

Huidige keurmerken zijn vanaf nul begonnen en hebben allemaal een deel van de markt weten te veroveren. Ze zijn in die zin effectief dat ze meerdere bedrijven aan zich hebben weten te koppelen en een afzetmarkt hebben gevonden voor hun producten. Een nieuw keurmerk zou dit mogelijk ook kunnen doen.

Deelvraag 2

Er zijn verschillende alternatieven voor afschot die men zou kunnen gebruiken. Wanneer deze goed en consequent ingezet worden kunnen deze heel goed ingezet worden om dieren te verjagen. Toch blijkt uit onderzoeken dat een combinatie met jacht de meest effectieve manier is om dieren van het land te verjagen.

Uit de interviews bleken er zelfs meer alternatieven voorhanden dan in eerste instantie gevonden waren bij deelvraag 2.

Deelvraag 3

Een niet-doden keurmerk wordt door 17 van de 18 agrariërs als niet haalbaar gezien. Men ziet afschieten (vooralsnog) als de enige manier om overlast écht te bestrijden. Verjagen wordt grotendeels gezien als het verleggen van het probleem.

Daarnaast vinden velen dat er al meer dan genoeg keurmerken zijn. Een nieuw keurmerk moet wel echt een onderscheid maken wil het wat toevoegen voor de ondervraagde agrariërs. Daarbij moet het financieel opleveren.

Het maakte voor hen niet uit of het om de gans ging of andere dieren.

Wil men toch iets invoeren dan zal er in elk geval goed overleg plaats moeten vinden met de praktijk en misschien gekeken moeten worden naar andere invalshoeken, bijvoorbeeld biodiversiteit.

Verjagen met behulp van vrijwilligers werd afwisselend positief en negatief ontvangen. Hulp bij afrasteren zou het meest gewaardeerd worden.

Deelvraag 4

De ondervraagden stonden grotendeels positief tegenover een mogelijk nieuw keurmerk. Bijna de helft gaf aan informatie te willen hoe agrariërs met wilde dieren op hun land om zijn gegaan. Het maakte voor de ondervraagden wel uit of het alleen om de gans ging of om wilde dieren in het algemeen ging. In het laatste geval was men positiever. Meer dan tweederde van de ondervraagden gaf aan minstens 10 cent meer te willen betalen voor een product waarop is aangegeven dat de producent diervriendelijk is omgegaan met wilde dieren.

Eindconclusie

Op veel punten is het nieuwe keurmerk haalbaar. Andere keurmerken bewijzen dat het mogelijk is om bedrijven aan zich te binden en een markt te vinden. De Dierenbescherming heeft hier zelf ook al ervaring mee, in de vorm van het Beter Leven keurmerk.

Daarnaast zijn er ook genoeg alternatieven voor afschot voor handen, zelfs meer dan in eerste instantie onderzocht waren. Hoewel de combinatie met jacht het meest effectief bleek, werken de andere methodes ook.

Ondervraagde consumenten staan ook grotendeels achter het keurmerk. Zij zouden de afzetmarkt kunnen vormen voor producten met het keurmerk. Hoewel zij dit wel het liefste zouden zien als een uitbreiding van Beter Leven.

Toch zou het opzetten van dit nieuwe keurmerk vrij lastig gaan zonder steun van de agrariërs. Een overgrote meerderheid staat niet achter het keurmerk. De hoofdreden is dat zij het niet-dodende verjaagmiddelen als niet effectief genoeg beschouwen. Doden wordt beschouwd als de enige echt effectieve manier van verjagen. Daarnaast zijn velen ook niet erg happig op nog meer regels. Zowel de reguliere als de biologisch (dynamische) agrariërs zitten hier niet op te wachten.

Ondanks dat waren er drie agrariërs die aangaven dat als zij hun producten konden beschermen met alleen niet-dodende middelen dat zij dit dan liever zouden doen. Daarnaast was er ook één agrariër die aangaf absoluut geen dieren te doden op zijn land.

5.1 Aanbevelingen

Mogelijk kan er met de agrariërs die aangaven liever geen afschot te gebruiken overlegd worden over de mogelijkheden van het invoeren van dit keurmerk. Met hen als voorbeeld van hoe het ook kan zullen anderen mogelijk volgen.

Een andere optie is om te kijken naar andere mogelijkheden en invalshoeken. Zo noemden twee agrariërs een integrale aanpak om overlast te voorkomen. Volgens hen zou een integrale aanpak om overlast te voorkomen ervoor kunnen zorgen dat er minder dieren gedood worden. Het zou een integrale aanpak tussen overheden, natuurorganisaties en agrariërs betreffen.

Een andere agrariër noemde een biodiversiteitskeurmerk waarmee men meer diersoorten op het land stimuleert als optie. De meerdere diersoorten zouden elkaar mogelijk in balans kunnen houden. Weer een ander noemde een vergelijkbaar keurmerk, maar dan voor biodiversiteit aan insecten, aangezien zij een belangrijk onderdeel van het ecosysteem zijn. Het idee is dat de stimulatie van insecten meer andere diersoorten aantrekt en dat dit uiteindelijk voor (meer) balans zal zorgen.

Voor het niet-doden keurmerk werd door twee ondervraagden een uitzonderingsclausule aangeraden, zodat wanneer mensen ernstige overlast ervaren ze wel zouden kunnen schieten. Op deze manier zou het keurmerk waarschijnlijk meer mensen aanspreken. Het is echter wel de vraag hoe dit meetbaar gemaakt kan worden.

Biologische boeren gebruiken vaker natuurlijke en preventieve middelen om te bestrijden. Op dit gebied zou winst gehaald kunnen worden door dit soort bestrijdingstechnieken bekender te maken en te stimuleren.

Literatuurlijst

- AOM. (2017). *AOM steekproefcalculator*. Opgeroepen op maart 16, 2017, van Alles over marktonderzoek: <http://www.allesovermarktonderzoek.nl/steekproef-algemeen/steekproefcalculator/>
- AWI. (2013). *New Certifications Recognize Farmers and Ranchers Who Make Peace with Predators and Other Wildlife*. Opgeroepen op Augustus 2, 2017, van Animal Welfare Institute: <https://awionline.org/awi-quarterly/2013-spring/new-certifications-recognize-farmers-and-ranchers-who-make-peace-predators>
- Baarda en de Goede, D. (2001). Basisboek methoden en technieken. In B. e. Goede, *Basisboek methoden en technieken* (pp. 131-132). Groningen/Houten: p/a Wolters-Noordhoff bv.
- Baarda, d. G. (2001). Basisboek Methoden en Technieken. In d. G. Baarda, *Basisboek Methoden en Technieken* (p. 181). Groningen: Wolters-Noordhoff bv.
- Beerling, W. (2013). Knalapparaten met hippe elektronica. *Landbouw Mechanisatie*, 24-25.
- Beter Leven. (2017). *Controle en certificering*. Opgeroepen op Juli 26, 2017, van Beter Leven Dierenbescherming: <https://beterleven.dierenbescherming.nl/zakelijk/deelname/controle-en-certificering>
- Bij12. (2015). *Jaarverslagen*. Opgeroepen op februari 7, 2017, van Bij12: <http://www.bij12.nl/bij12units/faunafonds/algemeen/jaarverslagen/>
- Bij12. (2016). *Vergoeding rust- of foerageergebieden 2016-2017*. Opgeroepen op maart 14, 2017, van Bij12: <http://www.bij12.nl/bij12units/faunafonds/bijzondere-regelingen/vergoeding-rust-of-foerageergebieden/>
- BIJ12. (2017, april 24). *Jaarverslag Faunafonds 2016: Ganzen blijven de grootste schade aanrichten*. Opgeroepen op december 5, 2017, van bij12: <https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/nieuws-faunazaken/jaarverslag-faunafonds-2016-ganzen-blijven-grootste-schade-aanrichten/>
- Blackwell, Bernhardt and Dolbeer, B. (2002). Lasers as Nonlethal Avian Repellents. *The journal of wildlife management*, 205-258.
- Boeije, H. (2016a). Analyseren in kwalitatief onderzoek. In H. Boeije, *Analyseren in kwalitatief onderzoek* (pp. 78-84). Amsterdam: Boom Lemma Uitgevers.
- Boeije, H. (2016b). Analyseren in kwalitatief onderzoek. In B. H., *Analyseren in kwalitatief onderzoek* (pp. 150-151). Amsterdam: Boom Uitgevers.
- Buij, Lammertscha en Melman, R. (2016, augustus). *Effectiviteit wildschadepreventie*. Opgeroepen op februari 28, 2017, van Wageningen university: <http://edepot.wur.nl/388768>
- Buren, G. (2010, Juni 17). *Beleidsregels knalapparaten en hagelkanonnen*. Opgeroepen op Augustus 2, 2017, van Decentrale overheid:

http://decentrale.regelgeving.overheid.nl/cvdr/xhtmlloutput/historie/Buren/96040/96040_1.html

CBL. (2016). *de supermarktbranche*. Opgeroepen op maart 16, 2017, van Centraal Bureau Levensmiddelenhandel: <http://www.cbl.nl/de-supermarktbranche/feiten-en-cijfers/>

CBS. (2018a, maart 21). *Landbouw; gewassen, dieren, grondgebruik en arbeid op nationaal niveau*. Opgeroepen op mei 24, 2018, van CBS Statline: <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=81302NED&D1=508-516,519,521-523,580,598,610&D2=0,5,10,15-17&HDR=G1&STB=T&VW=T>

CBS. (2018b, maart 21). *Melkveebedrijven: aantal melkkoeien gestegen*. Opgeroepen op mei 24, 2018, van CBS: <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2016/33/melkveebedrijven-aantal-melkkoeien-gestegen>

Dierenbescherming. (2016a). *Resultaten*. Opgeroepen op februari 17, 2017, van De Dierenbescherming: <https://www.dierenbescherming.nl/wat-wij-doen/ons-werk/resultaten/resultaten>

Dierenbescherming. (2016b, november 16). *Beter Leven keurmerk zorgt voor mooie omzet*. Opgeroepen op februari 17, 2017, van De Dierenbescherming: <https://www.dierenbescherming.nl/wat-wij-doen/actueel/nieuws/nieuws-overzicht/beter-leven-keurmerk-zorgt-voor-mooie-omzet>

Dierenbescherming. (2017). *Factsheet ganzen*. Opgeroepen op maart 14, 2017, van De Dierenbescherming: https://www.dierenbescherming.nl/userfiles/pdf/Factsheets/Factsheet_Ganzen_DEF.pdf

Faunabeheereenheid Zuid-Holland. (2016, februari 3). *Ontheffing beheer ganzen in zomerperiode*. Opgeroepen op februari 7, 2017, van Faunabeheereenheid Zuid-Holland: <https://www.fbezh.nl/pagina/ontheffing-beheer-ganzen-in-de-zomerperiode>

Faunafonds. (2009). *Bij12*. Opgeroepen op oktober 17, 2017, van Bij12: <https://www.bij12.nl/assets/Handreiking-Faunaschade-2009.pdf>

Friesland, F. (2017, juni 7). *Vos*. Opgeroepen op mei 29, 2018, van Faunabeheereenheid Friesland: <http://friesland.faunabeheereenheid.com/wp-content/uploads/sites/6/2017/07/7.4-vos.pdf>

Ganzen-7. (2011, mei 23). *Nederland Ganzenland*. Opgeroepen op maart 14, 2017, van Wageningen University and Research: <http://library.wur.nl/WebQuery/groenekennis/1965184>

GfK. (2015, mei). *De kracht van het Beter Leven keurmerk*. Opgeroepen op mei 27, 2018, van GfK: https://www.google.nl/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://beterleven.dierenbescherming.nl/fileupload/Beter_Leven_week_2015/Onderzoek_Gfk_meting_mrt_20151.pdf&ved=2ahUKEwjZ5JCciabbAhXBJSwKHb9pBwoQFJAAGQICBAB&usg=AOvVaw1AE_jubFQKKT-P-cl__oOT

GmbH, e. (2017). *Producten en prijzen*. Opgeroepen op augustus 1, 2017, van Enquêtesmaken: <https://www.enquetesmaken.com/?url=plan&nosurvey=1&student#student>

- Groningen, F. (2014). *Vos*. Opgeroepen op mei 29, 2018, van Faunabeheereenheid Groningen: <http://groningen.faunabeheereenheid.com/vos/>
- Groningen, P. (2014, mei 27). *Groningen heeft ganzenakkoord*. Opgeroepen op mei 29, 2018, van Provincie Groningen: https://www.provinciegroningen.nl/actueel/nieuws/nieuwsbericht/_nieuws/toon/Item/groningen-heeft-ganzenakkoord/
- Kleijn, Jansman, Ger Oord, Ebbinge, D. (2009). *Evaluatie Opvangbeleid 2005-2008 overwinterende ganzen en smienten*. Opgeroepen op juni 2017, van WUR: <http://edepot.wur.nl/12277>
- Lensink, van Horssen, de Fouw, R. (2010). *Faunabeheerplan zomerganzen Zuid-Holland*. Den Haag: Bureau Waardenburg.
- LTO. (2018). *Vleesveehouderij*. Opgeroepen op 24 mei, 2018, van LTO Nederland: <http://lto.nl/over-lto/sectoren/vleesveehouderij>
- Marijnissen, H. (2011, Maart 16). *In Nederland is het gras het groenst*. Opgeroepen op Maart 8, 2017, van Trouw: <https://www.trouw.nl/groen/in-nederland-is-het-gras-het-groenst~ae1cf407/>
- Melman, de Lange, Clerkx, T. (2011). *QuickScan effectiviteit van het weren en verjagen van ganzen*. Wageningen: Alterra.
- MSC. (2017a). *Wat doet MSC*. Opgeroepen op Juli 26, 2017, van Marine Stewardship Council: <https://www.msc.org/over-ons/wat-doet-msc/wat-doet-msc>
- MSC. (2017b). *Gecertificeerde visserijen*. Opgeroepen op Juli 26, 2017, van Marine Stewardship Council: <https://www.msc.org/visserijen/gecertificeerd>
- MSC. (2018). *Annual report 2016-2017*. Opgeroepen op mei 24, 2018, van MSC: <https://www.msc.org/documents/msc-brochures/annual-report-archive/annual-report-2016-17-english/>
- Nederlandse Jagers Vereniging. (2017). *Diersoorten*. Opgeroepen op december 5, 2017, van Jagersvereniging: <https://www.jagersvereniging.nl/jagen/diersoorten/>
- Nederlandse Organisatie voor Jacht en Grondbeheer. (2017). *Vragen schadebestrijding Wet natuurbescherming*. Opgeroepen op december 5, 2017, van NOJG: <https://www.nojg.nl/regels-ter-bescherming-van-de-natuur-wet-natuurbescherming-sept-2015/vragen-schadebestrijding-ff-wet>
- Network, T. W. (2017). *Who we are*. Opgeroepen op Augustus 2, 2017, van Wildlife Friendly: <http://wildlifefriendly.org/who-we-are/>
- Noord-Brabant, F. (2018). *Ree*. Opgeroepen op mei 29, 2018, van Faunabeheereenheid Noord-Brabant: <https://www.faunabeheereenheid.nl/noordbrabant/DIERSOORTEN/dieren-Noord-Brabant/ree>

- NOS. (2017, Augustus 23). *Overijssel schiet ganzen wel heel gemakkelijk af, vindt de rechter*. Opgeroepen op September 4, 2017, van NOS: <https://nos.nl/artikel/2189406-overijssel-schiet-ganzen-wel-heel-gemakkelijk-af-vindt-de-rechter.html>
- Ploeg, J. v. (2015, september 2). *Lidl wil uiteindelijk alleen nog maar Beter Leven vlees*. Opgeroepen op februari 22, 2017, van Volkskrant: <http://www.volkskrant.nl/economie/lidl-wil-uiteindelijk-alleen-nog-beter-leven-vlees~a4134070/>
- Predator Friendly. (2017). *About predator friendly*. Opgeroepen op Augustus 15, 2017, van Predator Friendly: <http://www.predatorfriendly.org/about/index.html>
- Provincie Gelderland. (2005). *Herzieningsbesluit foerageergebieden voor overwinterende ganzen en smienten*. Opgeroepen op maart 14, 2017, van Overheid: http://decentrale.regelgeving.overheid.nl/cvdr/xhtmloutput/historie/Gelderland/107525/107525_1.html
- Provincie Zeeland. (2014, november 18). *Zeeuws ganzenakkoord*. Opgeroepen op mei 29, 2018, van Provincie Zeeland: <https://www.zeeland.nl/vergunningen-en-ontheffingen/ontheffing-flora-en-faunawet/zeeuws-ganzenakkoord>
- Rijksoverheid. (2016, september 22). *Visvangst in de Noordzee, 2002-2016*. Opgeroepen op mei 24, 2018, van Compendium voor de Leefomgeving: <http://www.clo.nl/indicatoren/nl007417-visvangst-in-de-noordzee>
- Rijksoverheid. (2018). *Wat zijn de regels voor de jacht?* Opgeroepen op 26 mei, 2018, van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/natuur-en-biodiversiteit/vraag-en-antwoord/wat-zijn-de-regels-voor-jacht>
- Ruvoma. (2017). *Soorten plaagdieren*. Opgeroepen op december 5, 2017, van Ruvoma: <http://www.ruvoma.nl/last-van-ongedierte/soorten-plaagdieren/>
- Schellens, A. (2010, April 3). *Eieren smeren tegen ganzenplaag*. Opgeroepen op Augustus 2, 2017, van RTV Rijnmond: <http://www.rijnmond.nl/nieuws/17401/Eieren-smeren-tegen-ganzenplaag>
- Stahl, J., & Latour, J. (2018, mei 15). *Praktijkproef inzet lasers voor beperking*. Opgeroepen op juni 24, 2018, van Bij12: <https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/2018/05/Laser-Rapport-2388-AW-SOVON-versie-15-5-2018.pdf>
- Susteren/Graetheide, W. (2018). *Reewild*. Opgeroepen op mei 29, 2018, van Wildbeheereenheid Susteren/Graetheide: <https://wbesusterengraetheide.nl/faunabeheer/reewild/3/>
- Tiggelaar, B. (2016). Dromen, durven, doen. In B. Tiggelaar, *Dromen, durven, doen* (pp. 6-12). Houten: Spetrum.
- van den Brink, T. (2017, juni 6). *NPO Radio 1*. Opgeroepen op januari 15, 2018, van Boeren pleiten voor afschieten van dassen: <https://www.nporadio1.nl/dit-is-de-dag/onderwerpen/411660-waarom-we-dassen-moeten-afschieten>

Vogelbescherming. (2017a). *Red de Rijke Weide*. Opgeroepen op Augustus 10, 2017, van Red de Rijke Weide: <https://www.redderijkeweide.nl/over-red-de-rijke-weide/>

Vogelbescherming. (2017b). *Factsheet & Onderzoek weidevogels*. Opgeroepen op Augustus 10, 2017, van Vogelbescherming Nederland: <https://www.vogelbescherming.nl/bescherming/wat-wij-doen/op-het-platteland/weidevogels/onderzoek-weidevogels>

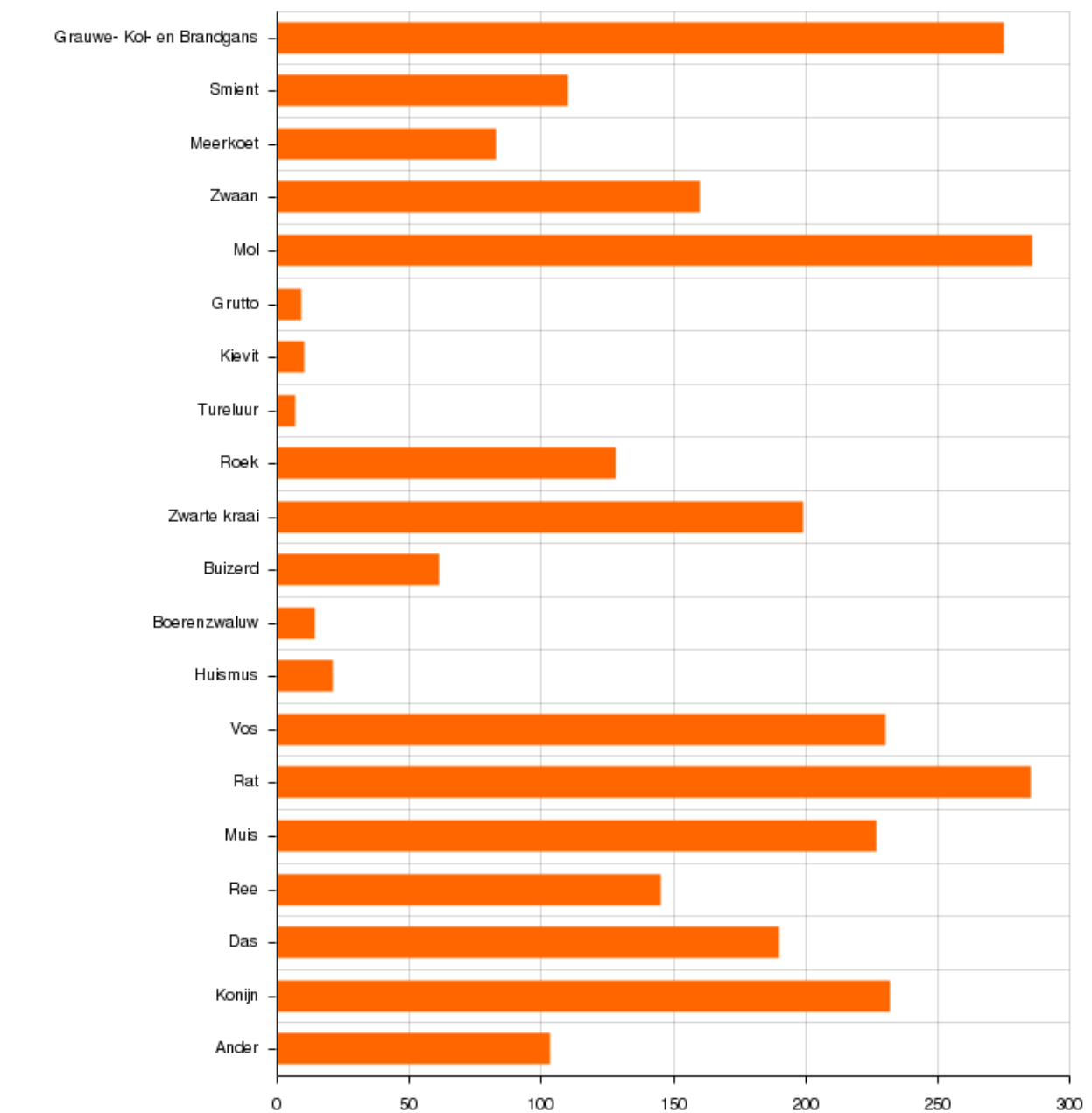
Vogelbescherming. (2017c). *Alle 94 weidevogelboeren*. Opgeroepen op Augustus 10, 2017, van Red de Rijke Weide: <https://www.redderijkeweide.nl/boeren/>

Werner and Clark, S. (2006). *Wildlife Society Bulletin*. Opgeroepen op oktober 16, 2017, van BioOne: <http://www.bioone.org/doi/abs/10.2193/0091-7648%282006%2934%5B2%3AEOAMLH%5D2.0.CO%3B2?journalCode=wbul>

Opmaak en voorpagina door Jitsdesign.

Bijlage I

Grafiek van hoeveel mensen een bepaalde diersoort als schadedier zag.

Bijlage II

Hoe acceptabel de ondervraagden het doden van een bepaalde diersoort vonden. Hoe meer de oranje lijn bij het getal 4 zit hoe groter de acceptatie voor het doden van dit dier is onder de ondervraagden.

Bijlage III

Deze bijlage bevat de enquêtevragen die aan de consumenten zijn voorgelegd.

Hartelijk dank dat u mee wilt werken aan dit onderzoek. Allereerst zou ik u graag wat achtergrondvragen stellen.

Leeftijd:

Provincie:

Steunt u goede doelen, en zo ja welke? Dierenorganisaties, mensenrechtenorganisaties, milieu, geen (meerdere antwoorden mogelijk).

Met dit onderzoek willen we peilen hoe consumenten denken over de omgang met wilde dieren in het boerenland en wat zij er voor over hebben om deze te beschermen. Op het land van de boeren en rondom de stallen komen veel wilde dieren voor. Niet alle dieren zijn even welkom omdat ze schade kunnen veroorzaken.

1. Welke van de volgende diersoorten kunnen, denkt u, landbouwschade veroorzaken? Meerdere antwoorden mogelijk.

Grauwe Kol- en Brandgans/Smient/Meerkoet/Zwanen Mol/Grutto/Kievit/Tureluur/Roek/Zwarte kraai/Buizerd/Boerenwaluw/Huismus/Vos/Rat/Muis/Ree/Das/Anders, namelijk... (open veld)

2. Zou u misschien informatie willen over hoe boeren om zijn gegaan met wilde dieren, zoals vossen, ganzen, hazen en reeën op het boerenland?

- Ja
- Nee
- Geen mening

Boeren mogen sommige dieren verjagen en of doden. Het wel of niet mogen verjagen en of doden en met welk middel hangt van de soort, de tijd van het jaar en dag en de locatie af.

3. Welke dieren denkt u dat er **wettelijk** gedood mogen worden in geval van schade?

Grauwe Kol- en Brandgans/Smient/Meerkoet/Zwanen Mol/Grutto/Kievit/Tureluur/Roek/Zwarte kraai/Buizerd/Boerenwaluw/Huismus/Vos/Rat/Muis/Ree/Das/Overige

4. Geef per dier aan of u **vindt** dat het doden van de volgende dieren acceptabel is, als er sprake zou zijn van schade:

1. Niet acceptabel
2. Alleen acceptabel als andere (niet-dodende) middelen niet werke
3. Acceptabel
4. Zeer acceptabel
5. Geen mening

Grauwe Kol- en Brandgans/Smient/Meerkoet/Zwanen Mol/Grutto/Kievit/Tureluur/Roek/Zwarte kraai/Buizerd/Boerenzwaluw/Huismus/Vos/Rat/Muis/Ree/Das/Overige

Een van de manieren om inzicht te krijgen hoe een product tot stand is gekomen is via een keurmerk op het product. Een dergelijk instrument kan ook dienen als stimulans om diervriendelijker met wilde dieren om te gaan.

5. Wat vindt u van een keurmerk op producten waarmee inzichtelijk gemaakt kan worden dat de boer diervriendelijk is omgegaan met alle wilde dieren op diens land?

- Dit vind ik een goed idee.
- Dit vind ik enigszins een goed idee.
- Dit vind ik enigszins een slecht idee.
- Dit vind ik een slecht idee.

6. Hoe denkt u over een keurmerk dat specifiek aan zou geven dat boeren diervriendelijker om zijn gegaan met **ganzen**?

- Dit vind ik een goed idee.
- Dit vind ik enigszins een goed idee.
- Dit vind ik enigszins een slecht idee.
- Dit vind ik een slecht idee.

7. Als u bereid bent om via een keurmerk meer te betalen bijvoorbeeld voor een pak melk van 1 euro, hoeveel meer zou dat zijn?

- Ik ben niet bereid om meer te betalen.
- Tot 10 cent
- Tot 30 cent
- Tot 50 cent
- Tot 70 cent
- Tot 90 cent
- 1 euro of meer

8. Houdt u rekening met het Beter Leven keurmerk bij het doen van uw boodschappen?

- Ik hou altijd rekening met het Beter Leven keurmerk.
- Ik hou regelmatig rekening met het Beter Leven keurmerk.
- Ik hou soms wel rekening met het Beter Leven keurmerk.
- Ik hou bijna geen rekening met het Beter Leven keurmerk.
- Ik hou nooit rekening met het Beter Leven keurmerk.
- Ik ken het Beter Leven keurmerk niet.

9. Als het Beter Leven keurmerk haar criteria uit zou breiden en ook van boeren zou gaan vragen dat ze diervriendelijk omgaan met wilde dieren op hun erf, zoals ganzen, zou u dan meer of minder rekening houden met het keurmerk bij het doen van uw boodschappen?

- Ik zou veel meer rekening houden met het Beter Leven keurmerk.
- Ik zou een beetje meer rekening houden met het Beter Leven keurmerk.
- Ik zou een beetje minder rekening houden met het Beter Leven keurmerk.
- Ik zou veel minder rekening houden met het Beter Leven keurmerk.
- Ik hou altijd al rekening met het Beter Leven keurmerk en dit zou niet veranderen.
- Ik hou nooit rekening met het Beter Leven keurmerk en dit zou niet veranderen.

10. Als het publiek inzicht zou willen in de omgang met wilde dieren op het boerenbedrijf, dan kan dat via een **nieuw** keurmerk of door het Beter Leven keurmerk uit te breiden. Wat heeft uw voorkeur?

- Liever een nieuw keurmerk.
- Liever uitbreiding van het Beter Leven keurmerk.
- Geen van beide.
- Anders:

Bijlage IV

In deze bijlage zitten twee pagina's uit de codering. De eerste pagina is de codering van de interviews van biologisch (dynamische) agrariërs en de tweede van reguliere.

Bestrijding overlast wel	7.4 Ja loopeenden, om slakken te bestrijden. 9.6 Ja we hebben ook wel jagers gehad, maar de laatste jager ging met een pilsje zitten wachten en daar had ik toch geen fijn gevoel bij. Dan schieten we liever zelf af dan dat we een jager inschakelen. (...)Ja vanwege de kolen, nee de erwten vooral. Dan is de erwt net gekiemd en dan trekken ze hem eruit. Duiven is heel lastig om iets tegen te doen. Je kan alleen maar afschieten dan schrikken ze. We hebben van die roofvogelingen die hangen dan in de lucht en we hebben wel een kanon. Maarja die dingen wennen ze aan, een jager wennen ze niet aan. 9.17 Ik moet eerlijk toegeven soms gebruiken we ook rattengif als het de pan uitrijst. 10.8 Rattengif werken wij liever niet mee omdat het dan weer doowerkt in de hele voedselketen. Stel dat die rat gegeten wordt door een roofvogel dan sterft die ook weer. Maar als het niet anders kan. Soms heb je zoveel ratten dan krijg je ze niet anders bestreden. Wat ook helpt zijn katten en honden op het erf, die schrikken die dieren ook weer af. Met de uilen ook. 12.9 Vroeger strooiden we weleens gif, maar eigenlijk wil je geen gif gebruiken in een biologisch systeem. Paar jaar geleden muizenoverlast gehad en die heb ik toen verzopen, het land onder water gezet. Veel werk geweest. 13.3 En in het geval van kraaien en duiven is daar bij nuonschade geen vergoeding mogelijk. het enige wat ik dan kan doen is dan de jager of ik zelf of schrik apparaten neerzetten. 18.5 Er zitten hier kerkuilen die pakken die ratten en er lopen veel katten rond. En we schieten ze. 18.6 Ja we hebben ook wel gif gedaan dan werden die ratten een beetje, normaal want we hadden er heel veel last van. Maar toen hadden we dat de kerkuilen dood gingen. Als zo'n uit een vergiftigde rat pakt dan gaat de kerk uil ook dood. En nu hebben we iets nieuws een soort rattenvangers. Maar die die lok je dan en dan vallen ze in een bak en dan zit er een soort spul in dat ze meteen worden verdampt en dan gaan ze dood. 18.7 En er word dus gejaagd bij ons op het land. Toen we deze boerderij kochten zat er al een jacht op van de vorige eigenaar en die hebben we gehouden. Die jaagt één keer per jaar op de hazen. En als we heel veel last van de vossen hebben. 18.10 Maar dan hebben we zo'n scary pop die dan steeds omhoog springt en die laat ze dan schrikken en dan kun je ze aardig weg houden. 18.11 Maar dan schieten ze één kauwtje dood en dan zijn ze zo geschrokken dan blijven ze weer een week weg. Dat is met de spreeuwen ook. Je doodt er niet veel dood of zo het gaat er gewoon om dat ze weer schrikken. En soms hangen we de dode kauwen ook aan een stok en schrikken ze daar ook van af. Dan zien ze er een hangen dan denken ze daar moeten we niet zijn. 18.13 Als een roofvogel één keer een kip pakt is niet zo erg. Maar iedere dag meerdere is toch wel een probleem. Toen hebben we er een net boven gespannen.
Bestrijding overlast niet	7.9 Nee we bestrijden geen ratten en muizen. Ook geen bunzing en marter. 13.9 Dat is ook bij Staatsbosbeheer en dat geldt voor alles bij Staatsbosbeheer daar mogen wij niets doen. Daar mag je niet verjagen. 15.4 Maar ik wil niet dat er ganzen worden afgeschoten. (...)Nee op mijn erf niet. Voorlopig niet. (...)Nou je komt in een dilemma terecht als graanteelt volkomen onmogelijk word door aanwezigheid van teveel ganzen. Dan kun je zeggen wat moet je nou beslissen. Ik vind dat een vreselijk moeilijke.
Overlast kosten/werkuren	8.12 Aan de roeken en kraaien wel wat ja. Sowieso elk jaar preventief, maar met die roeken en kraaien ben ik zo'n 10 uur bezig geweest dit jaar. En met die kalfjes voorlopen dan probeer je toch extra mensen te krijgen. In je eentje ben je zolang bezig. Nu ze hierachter komen, 5 uur per jaar. 9.9 Dat afrasteren kost heel veel tijd. Zij (dochter) moet dat elke twee weken verplaatsen zodat die kippen gras hebben en ze doet het nou elke week. Dan moet al die afrastering weer verplaatst worden. Daar ben je zeker een uur mee bezig. 18.14 Ja we hebben echt een week heel veel schade gehad van kauwen op het mais en op het graan. En toen zijn ze komen kijken. En toen hadden ze meer dan de helft opgegeten. 18.21 Ik denk dat we er toch gauw 2-3 uur per dag mee bezig zijn.

Label	Fragment
Akkerbouwer	6.9 Wij hebben een akkerbouwbedrijf met aardappelen en suikerbieten, sperziebonen, mais.
Tuinbouw	16.3 Wij hebben vollegronds rozen. Wij telen rozen die daarna de pot ingaan en die kun je dan bij een tuincentrum kopen. En wij hebben constant wisselteelt, dus wij hebben van 30 hectare in productie en dat is een tweejarige teelt. En in de volteelt met Tagetus en daarna als die rozen van het land gerooid zijn, dan moet je ongeveer 7 a 8 jaar wachten voor we weer terug kunnen. (..)Nou, daar staan dan bieten of aardappelen of mais of gerst. De akkerbouwer gebruikt het dan en dan gaan wij weer terug. Het staat niet leeg, dat komt gewoon vol bieten op te staan of mais.
Fruitteler	17.1 Ik ben fruitteler van beroep. Allemaal bomen, appels en peren.
Combinatie akkerbouw en veehouderij	2.1 Mijn bedrijf, akkerbouw en melkvee. Een extensief melkveebedrijf om gecombineerd met akkerbouw en dan heb je eigenlijk ook mestopbrengst. 3.2 Ik heb een akkerbouwbedrijf en ik doe jongvee opfokken voor een melkveehouder. Ik heb 50 stuks jongvee. 4.3 Wij hebben een melkveebedrijf met vakantiewoningen en een zorgboerderij voor senioren. Naast ons melkveebedrijf hebben we een akkerbouwbedrijf. Daar hebben we mais en gras, daarnaast hebben we aardappelen en suikerbieten. 5.1 Ja, Het is een bedrijf met 20 hectare grond. Mijn vader en ik. 22 hectare eigenlijk. En wij doen jongvee opfok dus voor de burens. Voor 2 burens. Ene buurman ongeveer 35 stuks denk ik en de andere 25 stuks. Het ene bedrijf is gewoon wat groter dan het andere. We verbouwen een beetje mais en het meeste gras.
Dieren op het bedrijf	2.3 We hebben 130 koeien en in totaal 110 stuks jongvee, dus 240 stuks. 14.1 Ja ons bedrijf is 3000 vlees varkens en 27-28 hectare pruimen, 7 hectare peer en 20 hectare appels.
Toekomst bedrijf	2.2 Nouja vooral zo doorgaan. En plezier houden in het werk en dan hoop ik dat ik eventueel een opvolger heb. Dus dat is een beetje de insteek ja. 3.3 Agrarisch natuurbeheer. Dat is een beetje exclusiever en daar krijg je een vergoeding voor. Minder kunstmest, daar staat een vergoeding tegenover, op sommige percelen langs het bos en zo. 5.2 Ik probeer het wel iets meer economisch rendabeler te maken want de marges zijn wel ontzettend klein. We zijn wel erg afhankelijk van de burens, hoeveel kalveren dat de burens brengen. Ik zit wel eens te denken om gewassen te gaan verbouwen of misschien een stukje grond te verhuren waar je 1500 euro per jaar voor kunt krijgen of misschien een landgoed te gaan beginnen, dat schijnt ook nog wel financieel wel handig te zijn. 14.2 Ik denk wel dat er in de toekomst de zoon iets meer voor het fruit gaat dan voor de varkenshouderij. Dus dat we de komende jaren in de fruitteelt wat uitbreiding gaan zoeken. 17.2 Ik blijf hetzelfde. Ik wil niet groter worden.
Keurmerk wel aanwezig	14.3 Wij hebben global gab met het fruit en IKB Intergraal keten beheer bij de varkenshouderij. Dat zijn ook twee dingen die, ja global gab is niet verplicht maar IKB wel. Dus die bij het keten beheer en dat komen ze ook ieder jaar controleren. 16.21 Wij hebben MPS A plus, dat is het hoogste wat je kunt halen.
Keurmerk niet aanwezig	1.5 Nee (er is geen keurmerk). 2.4 We zijn nou gecertificeerd via Grunip dat is een organisatie die certificering doet en dat betekend in feite keurwaardig melk. Dat houdt in feite in dat de melk die wordt in korte tijd opgehaald en daarnaast hoe ga je om met diergezondheid, geneesmiddelenregistratie, gewasbeschermingsregistratie, ruwvoer. Dat is wel een certificaat maar het is niet zo dat omdat dit eraan hangt. De zuivelfabriek kan er kaas van maken maar er staat niet op mijn melk van dat is dat keurmerk ofzo. (..)Het is eigenlijk al meer een standaard. 3.1 Nee, volgens mij niet. 5.3 Keurmerk is niet echt omdat wij zijn een beetje aan het begin van de keten eigenlijk. De kalveren gaan weer naar de burens toe en die hebben wel ketens waar ze aan moeten voldoen. Het is wel zo dat wij, een veterinaire eenheid heet dat, dus dat we met de burens hebben afgesproken dat we de gezondheidsstatussen van de bedrijven wel gelijk zijn.

